

V.O.B.o.W.

nr. 118
juni-juli-augustus 2023

Roeselare 1 – P409155

WEST-VLAAMSE ARCHEOKRANT

**West-Vlaamse Archeokrant: Driemaandelijks tijdschrift, jaargang 31,
afgiftekantoor Roeselare 1 – P409155**

Uitgever: V.O.B.o.W. vzw

Ondernemingsnummer: 414135857

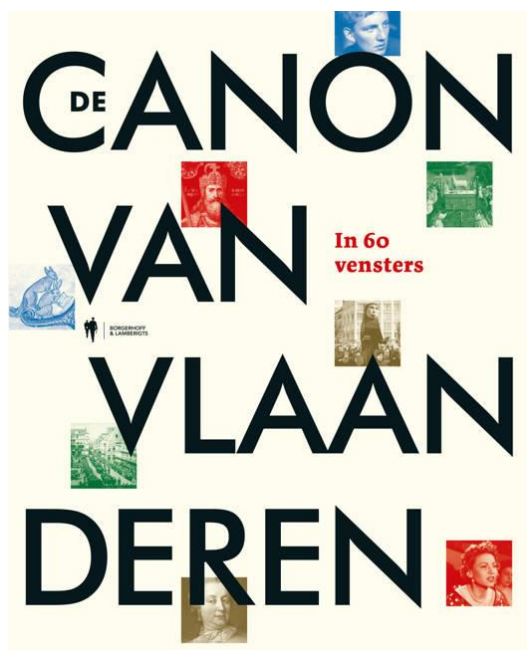
Maatschappelijke zetel: Blinde-Rodenbachstraat 19 D - 8800 Rumbeke (Roeselare)

‘KELTEN OP DE KEMMELBERG’ IN DE CANON VAN VLAANDEREN

Hendrik Hameeuw

‘De canon van Vlaanderen’ bleef tot op zijn lancering in mei 2023 een goed bewaard geheim, toch hadden reeds velen er hun mening over gegeven. Het betreft een project waarbij de Vlaamse Overheid een overzicht van gebeurtenissen, data, personen, tradities, boeken, voorwerpen en kunstwerken chronologisch liet bundelen door een daarvoor speciaal samengestelde commissie om het verleden van Vlaanderen aan de hand van deze ankerpunten te beschrijven. Op zich een onmogelijke opdracht, waarbij kiezen sowieso verliezen is, maar wel één dat uiteindelijk neergelegd werd door middel van zestig historische ‘vensters’ (ankerpunten). Chronologisch, opgesomd als 4de, staat gerangschikt: “Kelten op de Kemmelberg: Keltische centralisatie van macht”.

Archeologie op de Kemmelberg

De Kemmelberg maakte van 1968 tot 1980 deel uit van archeologische opgravingen¹ onder leiding van prof. em. dr. André van Doorselaer, oud-co-voorzitter van de V.O.B.o.W. Dit doorgedreven archeologisch onderzoek kwam er na de ontdekking in 1963 door de familie Putman van ijzertijd aardewerk uit de La Tène periode, objecten die toebehoord moesten hebben aan de Kelten. Een sensationele ontdekking, want

veel was er op dat ogenblik over deze mythische Kelten in Vlaanderen niet geweten. In Engeland, Duitsland en Frankrijk hadden archeologische vondsten toen reeds spectaculaire vondsten opgeleverd, denk maar aan het vorstengraf van Vix (ontdekt in 1953) of het heuvelfort van Heuneburg (opgegraven sinds de jaren 1920). Ze waren eigenlijk vooral bekend uit antieke historische bronnen. Zoals zo vaak is het volk met de naam de Kelten ook in dit geval vooral gekend door Julius Caesars' *De Bello Gallico: Qui ipsorum lingua Celtae, nostra Galli appellantur* (Wij noemen hen Galliërs, maar in hun eigen taal noemen zij zichzelf Kelten). 500 jaar eerder schreef Hecataeus van Milete ook reeds over de *Keltoi*. Dit volk met zijn cultuur had een verspreidingsgebied van Turkije en Roemenië tot Ierland en van de Lage Landen tot Zuid-Iberië. En dus ook op de Kemmelberg hebben ze zich voor minimum een paar honderd jaar gevestigd.

Canon

In hun inleiding van De canon van Vlaanderen in boekvorm verwijzen de commissieleden naar de oorsprong van het woord, namelijk, van het Griekse *kanón* met zijn connotaties 'meetlat' en 'richtsnoer'. Waarbij ze aangeven dat de canon aldus binnen een "oneindig aanbod aan keuze" een oriënterende functie

¹ Van Doorselaer A., Putman R., Van Der Gucht K. & Janssen F. 1987: *De Kemmelberg, een Keltische bergvesting* (West-Vlaamse Archaeologica – Monografieën II), Kortrijk. (voor digitale kopie zie www.vobow.be).

aanneemt en zo structuur en een referentiekader creëert. Elk venster in de canon kreeg ook een onderwerp mee, en net aan de hand daarvan kan de logica gevonden worden waardoor er bij Kelten op de Kemmelberg uitgekomen werd. De twee voorafgaande vensters in de canon betreffen “Neanderthalers in de Maasvallei: De Oudste sporen van menselijke bewoning” en “De Nederzetting van Rosmeer: De eerste landbouwers”. Beide behandelen dus een klassieke noodzakelijke stap om uiteindelijk te kunnen uitkomen bij het Vlaanderen van vandaag. Er moeten hier eerst mensen rondlopen; en na dat rondlopen schakelen deze vroege bewoners over op landbouw, een stap die de manier waarop mensen leven een definitieve wending gaf. In beide gevallen wordt daarbij teruggegrepen naar de meest markante archeologische sporen ergens in Vlaanderen gevonden die dat tijdperk inluidden en materialiseerden. En zodus ook bij de volgende grote stap. Na er als mens te zijn en te evolueren naar het leven in landbouwgemeenschappen, komt de evolutie waarbij er zich sociaal een differentiatie ontwikkeld waardoor een adel of elite ontstond. Dus ook hier een evolutie die de rest van de geschiedenis een cruciale, zelfs vaak, dominante rol zou gaan spelen.

De canon beschrijft in zijn inleiding op het venster de Keltische nederzetting en haar belang op de Kemmelberg als volgt: *“Een omvangrijk verdedigingssysteem met grachten, aarden wallen en houten palen maakte van de plaats een imposant heuvelfort. Dankzij de steile flanken waren de houten huizen op de top gemakkelijk te verdedigen. Vanop de heuvel controleerde de lokale elite de handelswegen. Ze haalde haar rijkdom en macht mogelijk uit de handel in zout en ijzererts. Zout was toen een luxeproduct dat van de Noordzee landinwaarts werd gebracht. Lokale pottenbakkers maakten rood beschilderd aardewerk met een heel eigen vormgeving en versiering. Hun waren treffen we tot honderd kilometer verder aan. Import en imitaties van voorwerpen uit het Middellandse Zeegebied tonen aan dat de nederzetting deel uitmaakte van een ruim netwerk van handelscontacten.”* Verder focust de tekst op ‘Interregionale uitwisseling’ en ‘Technologie in de ijzertijd’.

Wie er nog meer over wil lezen kan terecht in zowel het bijhorende boek als op de website (<https://www.canonvanvlaanderen.be/events/keltische-vestiging-op-de-kemmelberg/>).

Timing

De opname van de Kemmelberg in De canon van Vlaanderen komt op een goed moment en ondersteunt de hernieuwde interesse in het belang van de La Tène periode voor onze streken. Dit wordt verder onderschreven door de toekenning van twee afzonderlijke subsidies door de Vlaamse Overheid toegekend in 2021-2022. 1. Projectsubsidie inhaalbeweging digitale collectiedata, met het project “*Digit all tegoare*” (toegekend o.a aan de V.O.B.o.W.), waarbij zowel de archeologische collectie van de Kemmelberg als deze van Kooigembos (een andere kleine Keltische heuvelnederzetting uit de Scheldevallei) prominent deel van uitmaken,² en 2. Projectsubsidies voor synthese-onderzoek, met het project “Vroeg La Tène ten westen van Leie en Schelde. Een woelige periode door migratie en klimaatverandering?” (toegekend aan Archeologie en Erfgoed bvba), waarbij beoogd wordt een overzicht te geven van de verschillende vindplaatsen om zo patronen te ontdekken ter ondersteuning van toekomstig (veld)onderzoek. Ook is er het lopende initiatief via de website <https://kemmelberg.historyfiles.co.uk>, waarop een overzicht aangeboden wordt over de door de jaren uitgewerkte prospecties, opgravingen en studies op de Kemmelberg en onmiddellijke omgeving.

Wie graag de archeologische vondsten van de Kemmelberg zoals ze ook onder meer in de canon afgebeeld worden, zelf wil inspecteren, kan daarvoor steeds een bezoek brengen aan het Regionaal Archeologisch Museum a/d Schelde te Waarmaarde. Een selectie is er permanent deel van de expo:

² Zie ook ‘Jaarverslag V.O.B.o.W. 2022’ in deze WAK 118.

RAMS06762: Kesselwaaier, wandfragment, versierd met gegroefde parallelle banden en één groot geometrisch motief van in elkaar passende kruisen met gelijke armen, twee banden met gepigmenteerd rood sliob.

RAMS06765: Rand-, hals-, schouder-, knikfragment geknikte beker, tussen rand en knik verschillende motieven groevenversiering in parallelle en geometrische banden, geglad, dunwandig, grijs-bruin gebakken.

RAMS06771: Geknikte schaal, gerond, licht naar buiten staande rand, geronde knik, geglad, afgeplatte bodem, grijs-bruin gebakken.

RAMS06776: Geknikte beker met hoge licht naar buiten openstaande hals, geronde rand, knik op verbrede kraag, platte bodem, geglad, bruin-grijs gebakken.

RAMS06766: Situla, zeer licht naar buiten staande rand, scherpe knik, gepolijst, net onder knik en net boven bodem 2 x 2 banden parallelle groevenversiering, grijs-zwart gebakken.

K77-81-C.30.D: versierde aspin in brons en ijzer (in foto origineel, in expo kopie)

ZILVER IN AVELGEMSE GROND - ERFGOEDDAG

Hendrik Hameeuw

Zilver is geen natuurlijk grondstof die in de Vlaamse ondergrond voorkomt. Tenzij natuurlijk een paar duizend jaar geleden iemand zilvermunten onder de grond heeft verstopt en ze nooit meer is komen ophalen. Wanneer dan anno 2022 een metaaldetector over de munten zweeft dan zegt deze BIEP-BIEP, BIEP-BIEP en de gebruiker van de detector: HOERA! En zo gebeurde het dus onlangs te Avelgem. 26 zilveren munten uit de Romeinse periode zagen er na vele eeuwen terug het daglicht. Intussen zijn ze gereinigd en één voor één geïdentificeerd. Ze beelden Romeinse keizers, keizerinnen, goden, en ook dieren af. Samen vormen ze een unieke zilverschat! De vinder liet het toe ze tijdens de Erfgoeddag 2022 (23 april) voor één dag in het RAMS te Waarmaarde (Avelgem) te laten tentoonstellen.

Speciaal voor de gelegenheid werd een toonkast gemaakt die de munten in hun volle glorie kon exposeren. En, dat dit uiteraard ook op een veilige manier kon, dus achter glas. Een bestaande kast werd daarvoor omgetoverd met dank aan Wim De Sutter (schilderen) en Roland Cuypers (transport)!

Robbe Michels bij zijn 40 zilveren Romeinse munten zoals opgesteld voor Erfgoeddag 2023 te RAMS.

Op de ochtend van de Erfgoeddag kwam Robbe Michels (metaaldetectorist en vinder van de schat) meteen met een verrassing: de zilverschat bestond intussen niet langer uit 26 maar uit een 40-tal stuks. Na zijn ontdekking in de velden rond Avelgem in de lente van 2022, was hij intussen namelijk teruggekeerd naar exact dezelfde plaats. En bij verschillende nieuwe pogingen vond hij er nog prompt 16 bij! Zijn ontdekkingen kregen intussen ook de verwachte aandacht. Ongeveer iedereen in Avelgem en omstreken weet intussen van zijn vondst. En dus zakten

ook een 70-tal geïnteresseerden naar het RAMS af om de stukken nu ook in het echt te bewonderen.

Van de initiële batch dat Robbe vond zijn alle stukken reeds geïdentificeerd. Ze maakten reeds deel uit van het jaaroverzicht Zuid-West-Vlaamse opgravingen 2022 van Philippe Despriet (Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen 110, p. 4-6). Hij dateerde de stukken tussen 193 en 254 n. Chr., en telde 12 verschillende Romeinse keizers. Iconografisch worden op de twee zijden standaard aan de ene kant de in profiel georiënteerde buste van een keizer afgebeeld en op de andere zijde een godheid. Deze munten hadden dan ook (zoals ook elders doorheen de geschiedenis dat het geval was en is) propaganda doeleinden, het gezag van de keizer etaleren en zijn macht linken met deze van de goden. En munten dienden dit doel in het bijzonder, ze worden geproduceerd bij miljoenen en geraken verspreid over het ganse rijk en zelfs daarbuiten. Van deze standaard wordt ook afgeweken, ook hier weer om de keizer en zijn familie te linken met belangrijke aspecten uit de Romeinse samenleving en cultuur. Zo treffen we op de kopzijde ook enkele malen een vrouwelijk familielid van de toen heersende keizer aan en op de keerzijde een wandelende leeuw (dieren was het algemene thema van Erfgoeddag 2023), een ruiter op paard, en zelfs éénmaal de zogende wolvin met eronder Romelus en Remus.

Munt van Keizer Philippus I (Philippus de Arabier) 244-249 met op de keerzijde de zogende wolvin met Romelus en Remus, een verwijzing naar de stichting van Rome.

De munten zijn zo goed als allen in uitstekende staat, niet verwonderlijk daar ze een zilverlegering zijn (weinig corrosie). Toch is dat niet het geval bij alle exemplaren, en dat is dus hoofdzakelijk te danken aan de onzuiverheid van de zilverlegering. In één geval zijn er nog drie munten die aan elkaar zijn blijven klitten. Daar ze moeilijk van elkaar los te maken zijn zonder geavanceerde conservatie-technieken, blijven deze dan ook voorlopig samen.

De vondsten van zoveel munten samen (=muntschat) is uitzonderlijk, maar geen unicum. Archeologen en metaaldetectoristen vinden uiteraard wel vaak enkelvoudige munten, ook uit de Gallo-Romeinse periode. Tijdens de Erfgoeddag werd dit ook extra onder de aandacht gebracht door naast de 40 zilvermunten van Robbe Michels ook nog

enkele tientallen andere zilveren munten gevonden op verschillende locaties in Zuid-Oost-Vlaanderen te presenteren. Deze waren afkomstig uit de collectie van Wim De Sutter, ook metaaldetectorist.

Keerzijde munt van Keizer Philippus I (Philippus de Arabier) 244-249 met wandelende leeuw.

Bezoekers tijdens Erfgoeddag 2023 inspecteren de Gallo-Romeinse munten.

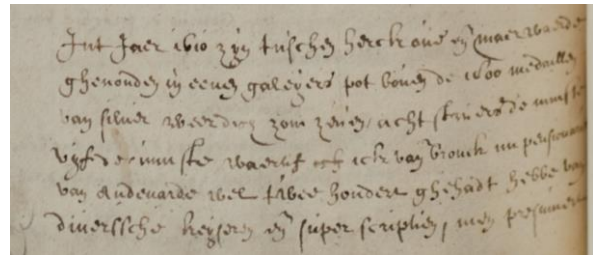

Afbeelding van Julia Soaemias Bassiana (Augusta: 218-220) op de kopzijde.

Ook voor het deel van de Scheldevallei in en rond Avelgem zijn er reeds vondsten uit het verleden van Romeinse munten bekend. Zo verwijst Ph. Despriet naar enkele gemelde vondsten van een muntschat te Pottes en Orroir uit respectievelijk 1806 en 1980. Nu de grootste muntschat uit deze regio wordt vermeld in de 17de eeuwse *Kronijcke van Oudenaarde*. Deze vermeldt in twee

passages eerst een bescheiden vondst van 2 gouden munten, maar vooral een vondst uit 1610 doet even duizelen. Op een plaats beschreven als tussen "tussen Kerkove ende Maerwaerde" wordt daar melding gemaakt van maar liefst 1800 zilveren munten. De vindplaats kan zeer waarschijnlijk gelokaliseerd worden als, of in de onmiddellijke omgeving van, de Romeinse baanpost van de site Kerkhove-Kouter. Volgens dezelfde kroniek zijn deze munten vrij snel na hun ontdekking verspreid en verkocht geraakt.

Passage uit de *Kronijcke van Oudenaarde* met vermelding van de muntschat van 1800 zilvermunten.

JAARVERSLAG V.O.B.o.W. 2022

Hendrik Hameeuw & Suzanne DeCock

---

1. ADMINISTRATIEF VERSLAG

1.1. Samenstelling van de Raad van Bestuur 2022

foto Jurgen Huyghe op 12.12.2018

BUYSE Johan	bestuurslid
DECOCK Suzanne	bestuurslid
GODERIS Jozef	voorzitter, secretaris en co-organisator excursies
HAMEEUW Hendrik	webmaster, verslaggever, conservator RAMS
RAMBOER Christine	bestuurslid & public relations
VANACKERE Jos	penningmeester, co-organisator excursies

1.2. Gewone Algemene Vergadering

Voor de 47ste keer greep de gewone algemene vergadering van de V.O.B.o.W. plaats, dit op 20 april 2022 te Roeselare, Den Arend.

Aanwezigen: Suzanne De Cock, Jozef Goderis, Jos Vanackere, Hendrik Hameeuw, Johan Buyse, Stefaan Oplinus, Patrick Biesbrouck en Mieke Vanbrussel

Het administratief en financieel verslag 2021 en de begroting 2022 werden er door de penningmeester Jos Vanackere voorgesteld en door de vergadering goedgekeurd.

Het volledig overzicht van het administratief verslag 2020-2021 werd gepubliceerd in de WAK 114 van mei-juni-juli 2022: p. 53-62.

Op de gewone algemene vergadering werd terecht aangekaart dat de statuten³ van de vereniging aan herziening toe waren. Dit om in overeenstemming te zijn met de nieuwe vzw-wetgeving en de daar gebruikte terminologie. Met de hulp van Stefaan Oplinus heeft de RvB dit in 2022 ter harte genomen en een nieuw voorstel uitgewerkt. De vernieuwde versie werd voorgelegd op een Bijzondere Algemene Vergadering, samengeroepen op 17 december 2022. Maar, na telling van de aanwezige leden op deze Bijzondere Algemene Vergadering had deze geen beslissingsrecht, en werd de voorlegging en vraag tot goedkeuring van de vernieuwde statuten daarom doorgeschoven naar de Gewone Algemene Vergadering van 2023.

1.3. Vergaderingen van de Raad van Bestuur

Na enkele jaren (2020 & 2021) met maatregelen door het Corona-virus konden nu terug alle geplande vergaderingen van de Raad van Bestuur van de V.O.B.o.W. doorgaan. Hierbij werd ook telkens Willem Hantson als waarnemer uitgenodigd.

Aansluitend op deze vergaderingen van de Raad van Bestuur greep er telkens een korte administratieve-financiële commissie plaats door J. Goderis & J. Vanackere.

2. ACTIVITEITENVERSLAG

2.1. Vondstmeldingen

- 2.1.1 In WAK 114 werd melding gemaakt van een “Bronzen Olielamp uit een Brugse Kelder”, Jozef Goderis en Hendrik Hameeuw determineerden deze vondst als zeer waarschijnlijk afkomstig uit Khorasan (Oost-Perzië) en dateerbaar in de 11de-12de eeuw. De vondsomstandigheden maakten het onmogelijk na te gaan hoe deze lamp in de betreffende Brugse kelder terechtgekomen was.
- 2.1.2 In dezelfde WAK 114 werd tevens melding gemaakt van een “Asbestos“-pijpje dat deel uitmaakte van een familie-collectie te Roeselare. Jozef Goderis wist dit stuk te determineren als afkomstig van de productieplaats De Bevere te Kortrijk en te dateren rond 1900.
- 2.1.3 Op aangeven van Philippe Despriet werd ook melding gemaakt van een gepolijste bijl aangetroffen op de zuidoost flank van de heuvelrug van Staden (tussen de Keyaert- en Stadenberg, ter hoogte van de Kasteelstraat).

2.2 Wetenschappelijk onderzoek

2.2.1 Studieonderzoek

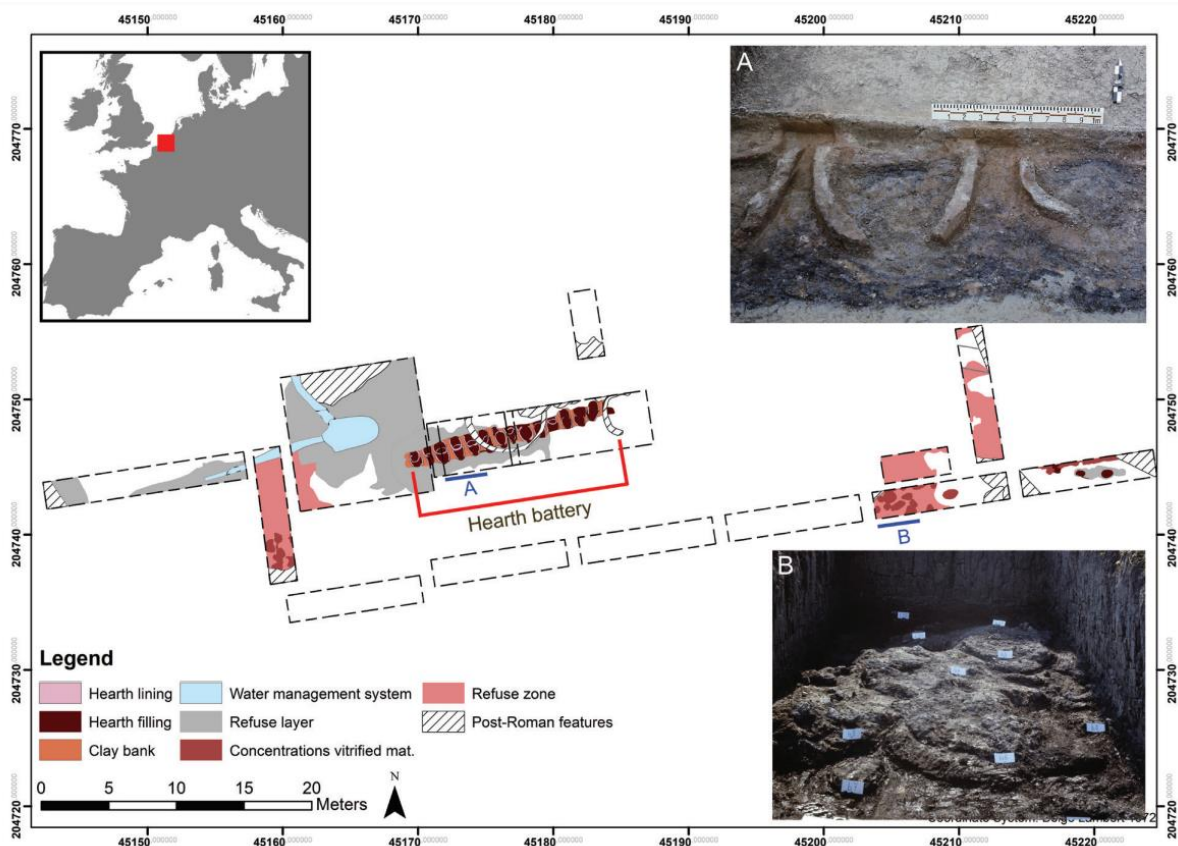
A. In het voorjaar van 2022 bracht doctoranda Géraldine Frère (Université de Namur) een studiebezoek aan het RAMS om binnen de verschillende archeologische collecties van de V.O.B.o.W. die er bewaard worden, op zoek te gaan naar Romeins vensterglas. Dit onderzoek is gekaderd binnen het lopende project “*De sable à fenêtre. Productions et usages du verre à vitre entre les Ier et Ve siècles dans l’Empire Romain*”. De exemplaren dat ze met zekerheid als vlak Romeins vensterglas kon identificeren neemt ze mee in haar algemeen onderzoek. Bijkomend, kon ze ook verschillende initieel als vensterglas gedetermineerde stukken, met zekerheid uitsluiten dat het vensterglas betrof. Met dank aan mevrouw Frère haar observaties kon de gegevensdatabank over deze archeologische stukken zo verbeterd worden.

---

³ *West-Vlaamse Archaeologica* 19-20, 2003-2004, 163-166.

Géraldine Frère (Universiteit de Namur)

Vereenvoudigd opgravingsplan van Leffinge-Zwarteweg die de goed bewaarde 2-fasen haard batterij visualiseert, het water management systeem met pekelreservoir van 6500 liter en de afvalzones (zoals opgenomen in Signa 12).

B. In de loop van 2022 sloot Michiel Dekoninck (UGent) zijn doctoraatsstudie: “*Salt of the north. An interdisciplinary study of Roman salt production, distribution and consumption in the civitas Menapiorum*” af, die hij uiteindelijk op 18 april 2023 met succes verdedigde. In zijn werk

nam hij ook de studie van het archeologisch materiaal en archief van de site Leffinge-Zwarteweg op (1974-1978), een opgraving waar de V.O.B.o.W. destijds een leidende rol in nam, onder de verantwoordelijkheid van prof. em. H. Thoen.⁴ De archeologische collectie daarvan werd daartoe vanuit het RAMS in 2019 integraal te leen gegeven aan de Vakgroep Archeologie (UGent), meer bepaald aan prof. W. De Clercq en M. Dekoninck. Met zijn onderzoek wist hij voor het eerst een totaal over- en inzicht te verwerven in hoe zout aangemaakt, verdeeld en gebruikt werd in de Romeinse *civitas Menapiorum* (vandaag grotendeels overlappend met Noordwest-Frankrijk, West-Vlaanderen, alles op de linkeroever van de Schelde en de Nederlandse provincie Zeeland). Een samenvattend artikel daarover verscheen intussen in *Signa* 12.⁵ Net als in zijn doctoraatsthesis staan er ook de resultaten in verwerkt van zijn vernieuwde studie van het Leffinge materiaal. Ter illustratie de figuur hierboven.

2.2.2. Gepubliceerde onderzoeksactiviteiten

Jozef Goderis 2022: Lithische artefacten aangetroffen in de regio Mandel, in: *West-Vlaamse Archeokrant* 113, 6-20.

Jozef Goderis 2022: Van losse leerlagen tot complete zool, in: *West-Vlaamse Archeokrant* 116, 167-172.

Jozef Goderis 2022: Huidenvetters, leerlooiers, zadel- en gareelmakers in Roeselare in de 19de eeuw, in: *West-Vlaamse Archeokrant* 116, 173-176.

Dieter Verwerft (red.) 2022: *De Kusttrek op het raakvlak tussen het heden en het verleden. Recent archeologisch onderzoek in de oostelijke Kustpolders* (West-Vlaamse Archaeologica 28), Roeselare.

2.3 Archeologisch Documentatiecentrum Regionaal Archeologisch Museum a/d Schelde (RAMS)

2.3.1 Bezoekers

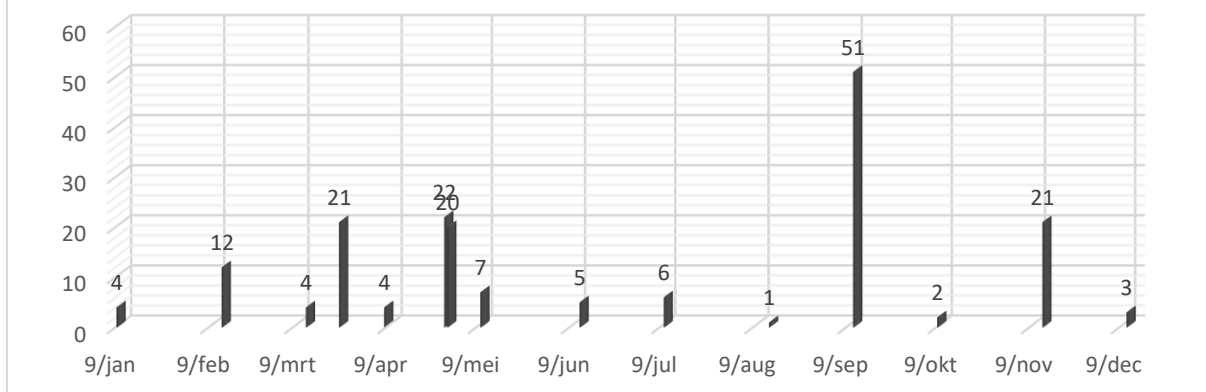
2022 bleef zo goed als volledig gespaard door de impact van de federaal getroffen maatregelen tegen de verspreiding van het corona-virus. Hierdoor kon het RAMS zoals voorzien doorheen het volledige jaar op elke tweede zondag van de maand geopend worden. Hiervoor tekenden de vrijwilligers van het RAMS, al dan afwisselend of gezamenlijk, Eric Vandereecken, Wim De Sutter en Hendrik Hameeuw steeds present. Op 13 november was er een gepland groepsbezoek, zie 2.6.4.

---

⁴ Van Doorselaer A. 1992: Balans van 15 jaar V.O.B.o.W.-opgravingen in West-Vlaanderen, in: *West-Vlaamse Archaeologica* 8/1, 8; Van Doorselaer A. & DeCock S. 2003-2004: 1974-2004 = 30 Jaar archeologie in West-Vlaanderen 30 jaar V.O.B.o.W.- (West-Vlaamse Archaeologica 19-20), p 44-47. Thoen H. 1974: Leffinge (W VI.): Romeinse nederzetting, in: *Archeologie* 1974-1, 21-22. & *Archeologie* 1974-2, 83; Thoen H. 1975: Leffinge (W VI.): Romeinse zoutwinningscentrum, in: *Archeologie* 1975-2, 76; Thoen H. 1976: Leffinge (W VI.): Romeinse zoutwinningscentrum, in: *Archeologie* 1976-2, 82.

⁵ Dekoninck M. 2023: Salt Production on the Fringe of the Roman Empire : Towards a New Understanding of Salt Production in the Civitas Menapiorum, in: *SIGNA* 12, 27–33.

Bezoeksantallen RAMS 2022

2.3.2 1ste campagne *Digit all tegoare*-project

Digit all tegoare (2022-2023) focust op zes historische museale collecties van uitzonderlijke archeologische sleutelsites uit West-Vlaanderen, opgegraven in de jaren 1950-90. Hoofddoel betreft hun volledige gestandaardiseerde digitale registratie. Dit voorkomt (verder) informatieverlies en maakt ze doorzoekbaar voor zowel fundamenteel als innovatief toekomstig onderzoek en/of voor hedendaagse publiekswerking. De resultaten worden ook online toegankelijk via Erfgoedinzicht en Wikimedia. *Digit all tegoare* wordt door de Vlaamse Overheid gefinancierd (130.000€) binnen het kader van 'Cultureel erfgoed: projectsubsidie inhaalbeweging digitale collectiedata'.

In april 2022 werd Jan Verlaet (Ba. Archeologie) aangesteld als projectcoördinator. Zijn eerste taak was meteen de organisatie van de digitale registratiecampagne voor de zomer van 2022. Daarbij werd vanuit het RAMS beslist om in juni 2022 de collectie Kemmelberg van de V.O.B.o.W. over te brengen van het RAMS naar het Erfgoeddepot DEPOTYZE in Ieper. De verwerking ervan wordt namelijk daar georganiseerd. Een beperkt aantal archeologische stukken van de Kemmelbergcollectie bleven achter in het RAMS, ze maken er deel uit van de permanente expo in het museum.

Juni 2022, overbrengen archeologische collectie Kemmelberg van de V.O.B.o.W. naar Erfgoeddepot DEPOTYZE, waar een eerste batch van deze collectie in de zomer van 2022 aangepakt werd.

In de zomer, voor het RAMS voornamelijk geconcentreerd in juli, nam de eerste digitale registratie- en herverpakkingcampagne aanvang. Daarvoor werden 4 jobstudenten aangetrokken die telkens 1 of meerdere weken in het RAMS onder begeleiding van Jan Verlaet en/of Hendrik Hameeuw aan de slag gingen. De collectie van Kooigembos kwam daarbij als eerste aan de beurt. Deze collectie kwam tot stand tijdens opgravingscampagnes door de V.O.B.O.W. van 1984 tot 1990. Deze opgravingen brachten door deze jaren een Keltische hoogtenederzetting (laat-Hallstatt – vroeg-La Tène), late ijzertijd, een vroeg-Romeins legerkamp, een variatie aan Gallo-Romeinse steenbouw (mogelijk *villa*) en laat- of post-middeleeuwse vondsten aan het licht. Deze kon volledig binnen deze 1ste campagne verwerkt

worden. In een tweede fase werd, zoals voorzien, een deel van de zeer grote collectie Kerkhove-Kouter onder handen genomen.

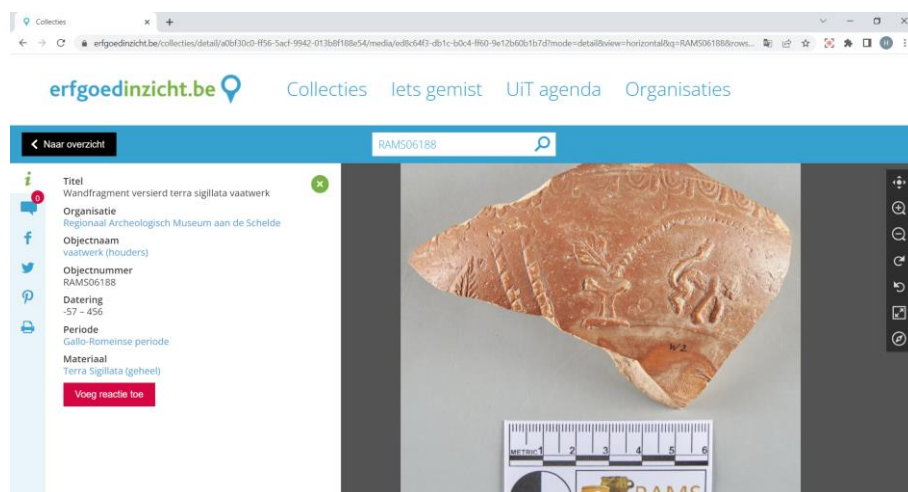

Overzicht van de collectie Kooigembos in het RAMS voor de aanvang van de herverpakking en digitale registratie.

In het najaar van 2022 werd vooral geconcentreerd op de naverwerking op het geleverde werk doorheen de zomer, waarbij kwaliteitscontrole bovenaan het lijstje stond. Systematisch werden alle digitale registraties één voor één overlopen en gecontroleerd op volledigheid, consistentie en correctheid. Tegen het einde van het *Digit all tegoare* project zullen alle data in batch geüpload (ingest) worden binnen het Adlib digitale data beheerssysteem. Zie ook <https://www.vobow.be/RAMS/projecten>, waar het verdere verloop van het project opgevolgd kan worden.

2.3.3 Standaard herverpakking en digitalisering van de collecties

Naast de uitrol van het *Digit all tegoare*-project (zie 2.4.2) liep doorheen volledig 2022 het standaard herverpakking- en digitaliseringstraject RAMS 2.0 gewoon verder (zie <https://www.vobow.be/RAMS/projecten>). Dit werk werd voornamelijk uitgevoerd door, Hendrik Hameeuw en Lorenzo De Winter. Samen met de resultaten van *Digit all tegoare* werden zo tegen eind 2022 in totaal 6699 objecten gedigitaliseerd. Dit betekent zo goed als een verdubbeling van het eindcijfer uit de jaren ervoor. Daarvan zijn 529 archeologische objecten uit de RAMS-collecties te bekijken met een deel van hun inhoudelijke gegevens via de online databank www.erfgoedinzicht.be.

Schermafbeelding van RAMS06188, versierde *terra sigillata* scherf van de strandsite Wenduine I, object zoals opgenomen in de erfgoedinzicht.be-databank

2.3.4 Schenkingen archeologisch materiaal

A. Archeologische kaart Otegem: In navolging van de overdracht in 2021 van de 'archeologische kaart' van Ingooigem door de vzw Archeologie Zuid-West-Vlaanderen aan het RAMS (V.O.B.o.W.), ontving RAMS/V.O.B.o.W. ook in 2022, zoals afgesproken in 2020, de 'archeologische kaart' van een volgend dorp uit het West-Vlaamse gedeelte van de Scheldevallei: Otegem (deelgemeente van Zwevegem). Net als bij Ingooigem bestaat dit ensemble uit de uitgeselecteerde prospectievondsten gedaan op het grondgebied van Otegem. Bij de vondsten behoren ook de studie- en determinatiedocumentatie van en over al deze archeologische stukken. Het doel van deze systematisch bekomen 'archeologische kaarten' is een ruimtelijk inzicht te krijgen in de wat aan het oppervlakte aan archeologisch materiaal te vinden valt. In hoofdzaak is dat ongeveer overal verspreid over het grondgebied post-middeleeuws, in mindere mate vol-middeleeuws, bijzonder uitzonderlijk vroeg-middeleeuws, nu en dan Gallo-Romeins, terug eerder uitzonderlijk metaaltijden en dan weer frequenter neolithische archaeologica in steen. Het geeft een algemeen inzicht waar op het grondgebied er wat te verwachten valt, op basis van oppervlaktevondsten, in dit geval te Otegem.⁶

Net als dit reeds gebeurde voor Ingooigem, zal ook dit ensembles uit Otegem samen met hun origineel toegekende nummer in het digitale registratiesysteem van het RAMS verwerkt worden. Daarbij krijgen alle bewaarde ensembles van de prospectievondsten een RAMS-nummer en worden ze per eenheid gefotografeerd.

B. Strandsite Wenduine I: Een uitzonderlijke en uitgebreide gift kwam in 2022 van de familie De Turck-Demuynck uit Wenduine. In WAK 115 besteedde Hendrik Hameeuw er reeds een artikel aan: "*Gift private archeologische collectie Wenduine I*". De collectie werd in haar geheel (inclusief ook een kleine archeologische bibliotheek) aan de V.O.B.o.W. geschonken en werd ondergebracht in het archeologisch depot van het RAMS te Waarmaarde. Het betreffen duizenden archeologische stukken, allen opgeraapt tijdens wandelingen tijdens de jaren 1970 en vroege jaren 1980, telkens op dezelfde strook strand tussen Wenduine en De Haan. Deze site staat intussen in de Vlaamse archeologie bekend als Wenduine I. De daar aangetroffen archaeologica door de familie De Turck-Demuynck geeft zo het materiële bewijs dat er op deze locatie zowel in de Gallo-Romeinse periode als tijdens de volle en late middeleeuwen bewoning was. In het najaar van 2022 werd een aanvang genomen met de verwerking van deze collectie (digitale registratie en herverpakking). De collectie kreeg het collectienummer WEN70-80. Een selectie van de stukken is intussen ook consulteerbaar via de online databank erfgoedinzicht.be (zie illustratie supra).

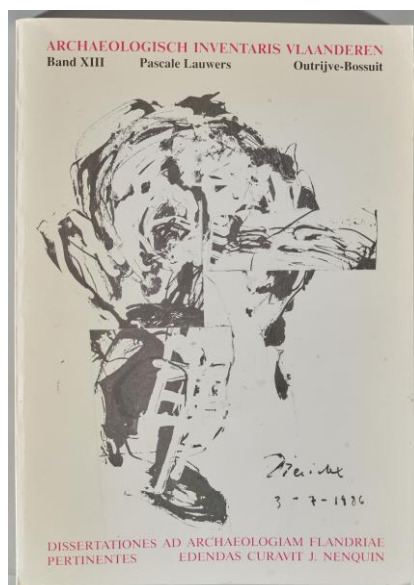
C. Prospectie-ensemble Outrijve-Bossuit: In september 2022 schonk Pascale Lauwers haar private collectie van archeologische oppervlakteprospectievondsten aan het RAMS. Deze prospecties werden uitgevoerd in het kader van haar licentiaatsverhandeling⁷ en werden ook in navolging daarvan in boekvorm gepubliceerd.⁸ Het ensemble aan archeologische stukken zijn allen afkomstig van het grondgebied van Outrijve en Bossuit (deelgemeenten van Avelgem). De afzonderlijke stukken beslaan de tijdsspanne van het vroeg-neolithicum tot de post-middeleeuwen en zijn op de originele stukken genummerd met hun B(os)(ssuit) of O(ut)(rijve) identificatie zoals ook opgenomen in de vermelde studies. In de loop van 2023 wordt de digitale registratie en herverpakking van deze collectie ingepland.

⁶ Philippe Despriet 2022: Blik op het oudste verleden van Otegem: Archeologische kaart van Otegem, in: 50ste Jaarboek van de Geschied- en Heemkundige Kring "De Gaverstreke", Waregem, 105-145.

⁷ Lauwers, Pascale (promotor Jacques A. E Neninquin) 1989: *Archeologisch Onderzoek Van Outrijve en Bossuit (w.-vl.): Prospectie - Analyse – Synthèse*, Gent. (Verhandeling ingediend tot het behalen van de graad van Licentiaat in de Kunstgeschiedenis: Nationale Archeologie) <https://lib.ugent.be/catalog/rug01:002219399>

⁸ Lauwers P. 1990: *Archeologisch Inventaris Vlaanderen Band XIII: Outrijve-Bossuit*, Gent.

Kaft van de studie *Archeologisch Inventaris Vlaanderen Band XIII: Outrijve-Bossuit*.

2.4 Educatieve en coördinerende taken

2.4.1 Lezingen te Brugge

Naar aanleiding van de lancering van WA 28: “*De Kuststreek op het raakvlak tussen het heden en het verleden* (red. Dieter Verwerft) werden in samenwerking met Raakvlak en BEEN vzw in de Speelmanskapel te Brugge een korte reeks lezingen gehouden onder de noemer ‘Verhalen uit de ondergrond’ (zie verslag WAK 114):

1. Romeins zout (Michiel Dekoninck)
2. De studie van ommelopers en archeologisch onderzoek (Marijke Mortier)
3. De Slag om het Molentje (Dieter Verwerft)

2.4.2 Lezingen te Roeselare en Lichtervelde

Na eerst enkele malen uitgesteld te zijn door corona, kon in 2022 dan toch de lezing “10 jaar archeologie in de regio Mandel” doorgaan, en we kozen er dan ook meteen voor deze twee maal te laten plaatsvinden. En, met succes. Zowel in Roeselare als te Lichtervelde, op respectievelijk 19 en 20 mei, werden de voorziene zalen goed gevuld. Archeoloog Willem

Hantson gaf er met veel enthousiasme een prachtig en zelfs gedetailleerd overzicht van 10 (eigenlijk 11) jaar archeologie in centraal West-Vlaanderen. Het trok zowel leden, als niet-leden van de V.O.B.o.W. aan. In WAK 114 stond een volledig verslag van deze lezingen.

2.4.3 WAK-rubriek voor kinderen

Op vraag van enkele V.O.B.o.W.-leden werd op initiatief van Jozef Godezris in twee nummer van de WAK een nieuwe rubriek opgenomen die inging op een reeks vragen van kinderen over archeologie: "*Als de kids kurieusneuzen*". In de rubriek beantwoordde Jozef er samen met Hendrik Hameeuw de vragen met voorbeelden uit de werking van de V.O.B.o.W. en over de algemene principes waarop de archeologie geschoold is.

2.4.4 Open Monumentendag 2022

Naar jaarlijkse gewoonte werden er zowel te Rumbeke (te huize Jozef Goderis en Maria Pype) als te Waarmaarde (RAMS) deel genomen aan de OMD.

2.4.5 Erfgoedweek scholen 2022

Vanuit het RAMS te Waarmaarde nam de V.O.B.o.W. deel aan het nieuw format dat dit jaar aan het concept van de Erfgoedweek in april toegevoegd werd. Namelijk met specifieke initiatieven richting scholen, en dat in de week voor de effectieve Erfgoeddag zelf. In twee scholen, één te Otegem 29/04 en één te Kaster 28/04, werd een workshop van 2 à 3 uur in klassen gehouden. Daarbij kregen de schoolkinderen een inzicht in wat archeologie is, waar ze archeologische sporen in hun eigen omgeving kunnen aantreffen en konden ze ook zelf met archeologische vondsten aan de slag door ze te identificeren, al dan niet met microscoop. Hierbij ook dank aan de coördinatie hiervan vanuit het cultuur- en erfgoedplatform Zuidwest.

2.4.6 Vraagstelling betreffende archeologie via Website

Via info@vobow.be komen er geregeld zowel algemene als specifieke vragen van privépersonen binnen, voornamelijk om info te bekomen over lopende opgravingen of over iets dat geïnteresseerden per toeval in de ondergrond aangetroffen hebben. Waar mogelijk werd daarop steeds uitgebreid de nodige info verschaft.

2.4.7 Vraagstelling betreffende archeologie over Collecties

Op 8 april 2002 bracht de Heemkundige kring Ter Ceure (contact Peter Wouters) van Bredene een werkbezoek aan het RAMS te Waarmaarde om er de archeologische collectie van Bredene te komen bekijken. Dit om in het bijzonder het lokaal aardewerk uit de Gallo-Romeinse periode te bekijken om er info over op te nemen in hun museum.

2.5 Publicaties

2.5.1 West-Vlaamse Archeokrant (WAK)

Met de materiële steun van de stad Roeselare werden onder de redactie van Jozef Goderis vier nummers gepubliceerd van de jaargang 2021. Naast enkele hoofdartikels ook steeds de vaste rubrieken:

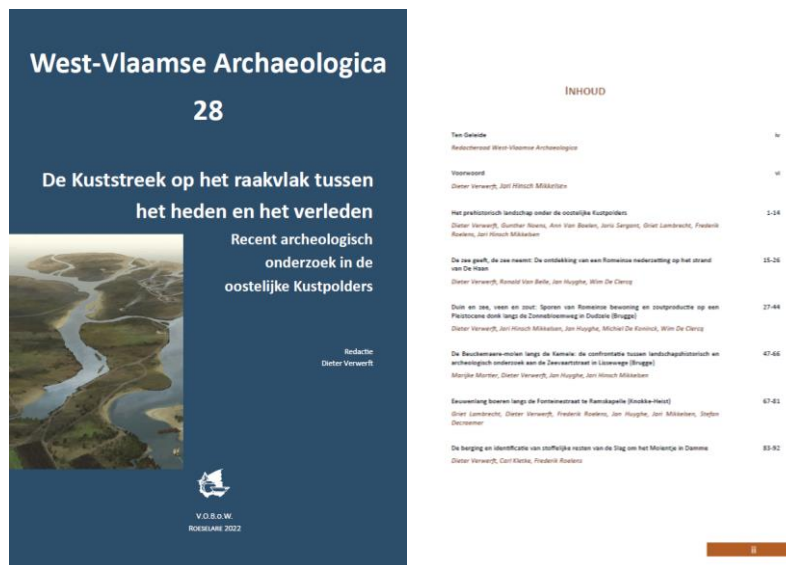
- V.O.B.o.W.-activiteiten
- Overzicht V.O.B.o.W.-excursies
- Archeo in de pers, Archeo te kijk, Tijdschriften
- Korte berichten en Boekbespreking

Samenstelling: Eindredactie: Jozef Goderis en Hendrik Hameeuw.

Medewerkers met tekst en foto's: Johan Buyse, Roland Frits Coghe, Jozef Goderis, Hendrik Hameeuw, Herman Heyman, Maria Pype, Jos Vanackere, Sofie Verbeke, Julie Verhaege

2.5.2 West-Vlaamse Archaeologica (WA)

In 2022 werd WA 28 gepubliceerd. Dit nummer focust op de oostelijke Kustpolders, meer bepaald op zes recente archeologische onderzoeken uit deze regio uitgevoerd door RAAKVLAKE (Intergemeentelijke Onroerendergoeddienst voor Brugge en Ommeland) en partners. Het nummer werd samengesteld door gastredacteur Dieter Verwerft, archeoloog bij RAAKVLAKE. Het boek werd op 11 mei te Brugge gelanceerd, zie ook 2.4.1.

2.6 V.O.B.o.W-excursies en activiteiten

Na enkele corona-jaren met allerhande belemmeringen om excursies te organiseren, werd 2022 terug een jaar met zo goed als volledige vrijheid:

2.6.1 Opgravingssite Stadhuis Roeselare

Met een rondleiding door Willem Hantson (IOED-RADAR) werd een werkbezoek gebracht aan de lopende opgravingen aan het Stadhuis van Roeselare (onder afgebroken achterbouw), dit op 28 maart 2022. Een verslag hierover stond in WAK 114: 73-75.

2.6.2 Lezing 10 jaar RADAR

- Te Roeselare, zie ook supra 2.5: B.
- Te Lichtervelde, zie ook supra 2.5: B.

2.6.3 Louvre-Lens

Op 17 juli trok de V.O.B.o.W. op excursie naar Louvre-Lens: *Rome: de stad en het keizerrijk* (zie ook WAK 115). Het was de tweede keer dat de V.O.B.o.W. naar Lens trokken, ook in 2005 was dit reeds het geval.

2.6.4 Open-Monumentendag

Op 11 september 2022 organiseerde de V.O.B.o.W. zowel een activiteit te Rumbeke als te Waarmaarde (zie ook WAK 115). Op beide activiteiten samen wisten deze initiatieven sterk geïnteresseerden in archeologie aan te trekken.

2.6.5 Bezoek aan RAMS

Op zondag 13 november bezocht de V.O.B.o.W. zichzelf, namelijk het RAMS te Waarmaarde. Jos Vanackere besteedde er reeds een verslag aan in zie WAK 116. Naast leden en geïnteresseerden via de V.O.B.o.W. sloten er bij deze excursie ook leden van Viroviacum Romanum (Wervik) aan. Een zeer aangename ervaring, mogelijk zullen er ook in de toekomst nog gezamenlijke initiatieven opgezet worden.

2.8. V.O.B.o.W.-website

Net als vorige jaren zorgde onze webmaster, Hendrik Hameeuw, voor onze website www.vobow.be.

ARCHEO IN DE PERS

Samenstelling: S. DeCock & H. Hameeuw, met medewerking van Roland Coghe, Maria Pype en Jos Vanackere

Binnenland: Assebroek, Brugge (2x), Ichtegem, Hooglede, Ieper (2x), Kerkhove, Kortrijk, Langemark, Lombardsijde, Menen, Oostkerke, Roeselare (2x), Wervik, Westhoek, Zwin

Buitenland: Bulgarije, Cambodja, Duitsland, Egypte (5x), Engeland(3x), Ethiopië, Frankrijk (3x), Griekenland, Hongarije, Irak, Israël, Italië (2x), Kazachstan, Kenia, Nederland, Noorwegen, Roemenië, Turkije, Zweden, Zwitserland

Januari 2023

32. Slijper M.: *'Dankbaar dat de makers in de prehistorie begonnen': hoe keken historici naar 'Het verhaal van Vlaanderen' – 'Ik zou leerkrachten zeker aanraden om dit aan hun leerlingen te tonen'*

Hoe keken historici naar de eerste aflevering van *'Het Verhaal van Vlaanderen'* & presentator Tom Waes. Die aflevering toonde hoe de moderne mens voor het eerst een voet zet in het huidige Vlaanderen. "De makers hebben hun research grondig gedaan en wat aan bod komt is wetenschappelijk onderbouwd" (F. Collin, directeur Préhistomuseum Flémalle). "Tot mijn vreugde komen er bovendien ook veel kundige wetenschappers aan het woord" (Ph. Crombé, professor archeologie UGent). Door de vele clichés stroken onze ideeën over de prehistorie niet altijd met de historische werkelijkheid. Populair-wetenschappelijke aandacht, bv in de vorm van dit soort televisie, is heel belangrijk. Presentator Tom Waes benadrukt een aantal keer dat de prehistorie een ingewikkelde periode is.

DM 02-01-2023
DM 03-01-2023, 12
Humo 08-01-2023

33. Meesters J.: *Van Henegouwen tot het Zwin: Limburg is niet altijd in het 'Verhaal van Vlaanderen'*

Het verhaal van Vlaanderen, de nieuwe geschiedenisreeks van de VRT met Tom Waes, lijkt in de eerste twee afleveringen wel het verhaal van Limburg. Al zijn niet alle scènes die zich in onze contreien afspeelden ook daadwerkelijk in Limburg opgenomen.

Eerste halte in de prehistorie. Waes stapt over een uitgestrekt prairielandschap waar de eerste mensen zo'n 38.000 jaar geleden op mammoeten jaagden. De beelden van de prehistorische Maasvallei werden gefilmd in het Zwin. "Om het landschap te benaderen, moet je uitwijken naar open gebied waar geen bomen staan en dan is de keuze beperkt" zegt Marc De Bie, professor archeologie (VUB). "In de Maasvallei zou de Homo Sapiens voor het eerst Vlaanderen zijn binnengekomen. We zijn er redelijk zeker van maar hebben nog geen sites gevonden die zo oud zijn. De allereerste resten van nederzettingen dateren van zo'n 14.000 jaar geleden en ook die vind je in Limburg, op de grens van Rekem en Neerharen".

HBL 07-01-2023, 10

34. Hooglede: F. Demeyere

Sinds januari 2023 burgemeester van **Hooglede** en één dag per week kabinetsmedewerker van gedeputeerde B. Naeyaert. Frederik Demeyere studeerde archeologie en werkte als archeoloog voor de Vlaamse overheid. Sinds 2020 directeur bij de dienst Erfgoed van de provincie en gedelegeerd bestuurder bij Monumentenwacht West-Vlaanderen

KW 06-01-2023, p. 65 & KW-lokaal, 17

35. Hobby-archeoloog vindt zeldzaam stukje van Romeinse dodecaëder op akker in Kortesseem: "Nog niet duidelijk waar dit mysterieuze object voor diende"

Amper 2cm groot is het stukje dat hij doneerde aan het Gallo-Romeins Museum in Tongeren. "Dodecaëders zijn vrij zeldzame en bovenal mysterieuze ruimtelijke figuren met twaalf vijfhoekige vlakken. Momenteel zijn er zo'n 100 à 150 exemplaren bekend in het noordwestelijk deel van het Romeinse Rijk" volgens G. Creemers, Gallo-Romeins Museum in Tongeren.

HLN 10-01-2023

36. Segers S.: Televisie 'Het verhaal van Vlaanderen'

Ambiorix en de Eburonen. Gezien de meer complexe stammenstructuren en culturele ontwikkeling biedt de tweede aflevering een meer concreet en herkenbaar verhaal.

De voor het grote publiek relatief onbekende figuur Carausius, die zichzelf in de derde eeuw tot keizer laat kronen, is evenzeer een aangename introductie van de eerste **West-Vlaamse** 'ondernemer' en opportunist. Aanvullend op de vertellingen van Waes en toelichting door professoren archeologie, krijgt de kijker ook professioneel vormgegeven scènes te zien met reconstructies van verschillende gebeurtenissen.

'T Pallieterke, 12-01-2023, 16

37. Buekenhoudt S.: "Vlaamse klassiekers" zijn volgens foodarcheoloog toch niet zo Vlaams.

In de tweede aflevering van "Het verhaal van Vlaanderen" vertelde foodarcheoloog Jeroen Van Vaerenbergh over onze – soms vreemde

– combinaties, zoals balletjes met krieken. Fruit en vlees, zoet-hartig? "Voor de Romeinen was dat normaal en wij hebben de traditie behouden. Bier. Alleen daarover moesten de Romeinen ons niets leren. Een beerput kan ons veel vertellen: wat kregen ze op tafel, wat was hun welstand, hoe exclusief konden zij eten?"

HNB 10-01-2023, p. 15

38. Rouw Logghe/BC: Serge Wackenier

Serge Wackenier (11-05-1968 – 02-01-2023) uit Ichtegem, ambtenaar bij de Vlaamse overheid op de dienst Archeologie is overleden in het AZ Delta te Torhout.

KW 13-01-2023, 90

39. Theuns, K.: Huis van godsdienstleraar blijkt eeuwenoud bordeel 'de Vuyle Poorte'.

En plots zit er een kelder (15 x 6m) onder de straat te Brugge: zo titelde de krant op 26 mei 2018 bij wegeiswerken. De toegang ernaar toe was sinds lang dichtgemetseld en met het verstrijken der jaren in de vergetelheid geraakt. Vierenhalf jaar later is het onderzoeksrapport gepubliceerd, een document van in totaal 41 bladzijden, van de hand van onderzoekster Sofie Vanhoutte⁹.

VRT NWS 14-01-2023

HNB-regionaal 14-01-2014, 7

DS-regio W.-VI. 14/15-01-2023, 41

⁹ Van Houtte S., 2022: Twee 17de eeuwse straatkelders in de Rode-Haanstraat (W.-VI.); Eindverslag van een toevalsvondst. Onderzoeksrapporten onroerend erfgoed nr. 241. Brussel. <https://oar.onroerenderfgoed.be/publicaties/OAOE/241/OAOE241-001.pdf>

40. Arbouw E.: *Erfgoed redden van de dooi. Archeologie & klimaatverandering*

Door het smelten van de gletsjers komen overal in Europa (Alpen, Skandinavië, ...) vergeten voorwerpen tevoorschijn - van ijsmummies tot vliegtuig en scherpe granaten uit WO I - die honderden, soms zelfs duizenden jaren in het ijs hebben gelegen. 'We hebben te maken met een erfgoed-noodsituatie.'

Archeologen zijn in het hooggebergte vaak afhankelijk van toevallige vondsten en meldingen van voorbijgangers zoals Erika en Helmut Simon¹⁰ – die een 5.300 jaar oud lichaam vonden, de ijsmummy uit de Jonge Steentijd, die tegenwoordig de koosnaam Ötzi draagt - en de toerskiër die twee kleine stukjes hout en twee geweien opmerkte – uit de resten van een bergkristalwerkplaats uit de Midden-Steentijd, het materiaal was achtduizend jaar oud, bijna drieduizend jaar ouder dan ijsmummy Ötzi. Zij zijn onbedoeld de grondleggers van een nieuw wetenschapsgebied dat door klimaatverandering even snel opkomt als verdwijnt: "gletsjerarcheologie".

Om mensen te helpen bij meldingen, en om meldingen makkelijker te verwerken, ontwikkelde de archeologische dienst in Wallis (Ch) vorig jaar een app: *IceWatcher*. Met de app stuur je foto's van een mogelijke archeologische vondst (liefst met daarbij een Zwitsers zakmes voor de schaal, suggereren de makers) voorzien van gps-coördinaten rechtstreeks naar het bureau van de archeologische dienst, waar het materiaal wordt beoordeeld. Afgelopen zomer kwamen via de app dertig meldingen van zes afzonderlijke vindplaatsen binnen, tegenover zes meldingen via reguliere kanalen.

DV 14-01-2023, -3, 19

41. ANP: *Oudste runensteen ontdekt in Noorwegen*

Noorse archeologen denken dat ze de oudste runensteen ter wereld hebben ontdekt. De vierkante bruine steen is zo'n 30 bij 30 centimeter groot en werd eind 2021 gevonden vlak bij het Tyrifjord-meer, ten noordwesten van de Noorse hoofdstad Oslo. De inscriptie zou zo'n tweeduizend jaar geleden in de steen zijn gekerfd. "We dachten dat de eerste runenstenen in Noorwegen en

Zweden in de jaren 300 of 400 verschenen, maar het blijkt dat sommige runenstenen zelfs ouder kunnen zijn dan we eerder dachten", zegt runoloog Kristel Zilmer. Deze steen dateert waarschijnlijk van het begin van de christelijke jaartelling. Runenstenen zijn grafstenen uit het Vikingtijdperk.

Trouw, 18-01-2023, 13
DT, 18-01-2023, 12

42. Jozef Goderis (1936-2023)

"Hij heeft ons doen inzien dat **Roeselare** al heel vroeg een bloeiende stad was" Amateurarcheoloog Jozef Goderis op 86-jarige leeftijd overleden, de man die sinds eind de jaren '70 in de Roeselaarse bodem wroette op zoek naar sporen – van dakpanoven aan de haven tot mammoet uit het verleden in een kleigroeve in Oekene, is niet meer.

Vanaf 1978 ging hij op verschillende plaatsen in Roeselare op zoek naar sporen uit het verleden. "En keer op keer was hij op de juiste plek; Jozef heeft de wortels van Roeselare blootgelegd" ... We hebben veel samengewerkt en samen nieuwe zaken ontdekt. Jozef was al geïnteresseerd in archeologie in een tijd dat er nog niet veel archeologen waren. Hij is een monument, de grondlegger van de archeologie in Roeselare die het pad geëffend heeft voor mensen zoals ik" zegt Willem Hantson.

Jozef is de grondlegger van de archeologie in Roeselare.

De cultuurschepen Mieke Vanbrussel vindt het jammer dat Jozef de realisatie van het stadhuis niet meer zal meemaken. "In het nieuwe stadhuis zullen we ook iets doen rond archeologie. Daarnaast kijken we uit naar de komst van het erfgoedcentrum. Jozef zal er spijtig genoeg niet bij zijn, maar het is zeker

¹⁰ die zelf in 2004 verongelukte bij een bergtocht en pas negen dagen later werd gevonden.

mede dankzij hem dat we hier in Roeselare zo'n zaken kunnen realiseren".

Knack 08-03-2023, 8

KW.be 18-01-2023
Degezelle Ch. & Verbeke H.: HLN 18-01-2023
Degezelle Ch. & Verbeke H.: HLN 19-01-2023, 25
Feys B.: HNB 18-01-202
Feys B.: HNB -Regionaal 19-01-2023, 5
(BF) KW 20-01-2023, 17
AD/Uitvaartzorg Commeyne: KW - Lokaal 27-01-2023,
15

43. Germonprez P.: *Archeologisch team zoekt oorlogsresten*

Het archeologisch team van de firma ABO startte, vooraleer voorbereidende werken voor de herinrichting van het stadscentrum van **Lombardsijde** van start kunnen gaan, met een onderzoek naar restanten van een oud kerkhof en resten van WO I en WO II langs de Nieuwpoortlaan (N318), de Lombardsijdelaan (N318) en de Zeelaan.

KW 20-01-2023, 28

44. *Tien gemummificeerde krokodillen in Egyptische tombe ontdekt. – Vereeuwigd*

De meest complete en best bewaard gebleven krokodillenmummie uit Qubbat al-Hawā, met huid en rugplaten nog aanwezig. (Foto: Patricia Mora Riudavets)

In 2019 doen Spaanse archeologen de bijzondere ontdekking van 5 skeletten en 5 schedels van gemummificeerde krokodillen in Qubbat el-Hawa, een Egyptische begraafplaats aan de Nijl uit de naar schatting vijfde en zesde eeuw vóór Christus, in een graf ter ere van Sobek. De god van water en vruchtbaarheid die zelf wordt afgebeeld met een krokodillenkop.

Wetenschappers van het Koninklijk Instituut voor Natuurwetenschappen uit Brussel krijgen de uitnodiging om de 10 gemummificeerde skeletten te onderzoeken.

Vancaeneghem J.: DS 20-01-2023
(jvde) HNB 20-01-2023

45. Waarlo N.: *De oudste koks op aarde Archeologie Kookkunst*

- Onderzoekers claimen de vondst van het alleroudste bewijs van koken. Het gaat om keeltanden van karperachtigen die maar liefst 780.000 jaar geleden op vuurtjes van een oude mensensoort zouden zijn gekookt (<500°C) in Israël. Misschien overblijfselen van gebraden/gekookte/gesmoorde vissen maar een natuurlijke verklaring is ook niet uit te sluiten, een veenbrand al dan niet (doelbewust) om nadien gepofte noten en verschroeiende dieren te verzamelen.

- Uit Irak een van de oudste meest overtuigende bewijs van menselijke kookkunst: Verkoolde kruimels uit een haard van "een combinatie van een pannenkoek en een flatbread" tonen dat de Neanderthalers er 70.000 jaar geleden al een behoorlijke rijke keuken hadden. Veel betekend is dat het gaat om een plantaardige maaltijd: peulvruchten zoals graserwt, linzen en wilde mosterd.

- Uit een andere studie blijkt dat Neanderthalers zowel in Irak als in België rond de 40.000 jaar geleden een rijk plantaardig dieet hadden. In tandsteen troffen ze onder meer overblijfselen aan van dadels, peulvruchten, wortels en graszaden. De graszaden vertonen beschadigingen door verhitting en zijn dus waarschijnlijk gekookt.

DV 3 21-01-2023, 24

46. *Europark geeft belangrijke archeologische vondsten prijs*

De bedrijvengzone Europark in Lanaken heeft bij de recente opgravingen belangrijke vondsten prijs gegeven. Meer dan 100 sporen uit diverse periodes zagen reeds het daglicht. En het studiebureau Archeologie BVBA heeft nog een maand werk. Een nederzetting – een archeologisch Mekka – van 26 huizen, ca 3.000 jaar oud uit de late Brons- of IJzertijd. Uit de Romeinse tijd werden vondsten gedaan van aardewerk, bouwmateriaal, munten en "houtschoolmeilers".

Welkenhuyzen, J.: HLN 21-03-2023, 28.

Vandoren, E.: NB 19-01-2023, NB Regionaal 20-01-2023, 8; HBV 20-01-2023, 23.

47. *Lag legendarisch Vikingkamp bij Maasmechelen ? "Kijk naar de straten rond het oude kerkje van Opgrimbie... dat kan geen toeval zijn".*

Is een eeuwenoud mysterie aan de Maas

opgehelderd ? Twee Nederlandse dorpen waren decennialang zeker: het Vikingkamp Asclola lag ooit op hún grondgebied.

Tom Waes haalt in de 3de aflevering van het 'Verhaal van Vlaanderen' op Eén de Vroege Middeleeuwen aan, waarbij hij ook de Vikingen vanuit Denemarken Vlaanderen binnenvallen.

De bootstructuur (geel) in Opgrimbe, met de oude kerk er pal in, is volgens Van den Bossche allesbehalve toeval, © RV, Eronder, drie kampstructuren (geel) die aan de correcte afmetingen en vormen voldoen, strategisch gelegen in Maasbochten (blauw) zoals Vikingen deden. Boven de twee in Vucht die Van den Bosche ontdekte. Onderaan die in Mechelen-aan-de-Maas, die de Gentse onderzoeker Marcel Mestdagh dertig jaar geleden al aanduidde. © Google.

Historisch is het bestaan bekend van de bouw in 881 van een winterkamp omschreven als het kamp van Asclola.

Waar lag nu toch dat winterkamp van de Vikingen? Belgische onderzoeker geeft strijd tussen Asselt en Elsloo nieuwe wending: in het historische stratenplan rond de kerk kan eenbootstructuur (?bootvormige grafstructuur of -grafvelden) herkend worden van 185m, de helft van een gelijkaardige structuur in Jelling (DK)

Naast tonnen grind van het Grensmaas-project zijn ook tonnen aan metalen bovengedaald Tussen de vondsten zitten negen 'bijlen' die aan de Noormannen te linken zijn, nergens in NW-Europa is een dergelijke concentratie op een klein oppervlak en een type van zeven 'hoefijzers' die naar Caen, ook een Noormannen-vestiging eind 9de eeuw, in Normandië wijzen.

Mariotti M.: HLN 21-01-2023, 29
Bruils N.: DL16-01-2023

48. Restanten uit Romeinse tijd en Middeleeuwen gevonden tijdens vooronderzoek aanleg bufferbekken Collievijverbeek (Roeselare)

Aan het einde van de Wagenweg op de Ruiters in **Roeselare** zal de Provincie West-Vlaanderen langs de Collievijverbeek dit voorjaar een bufferbekken met een gecontroleerd overstromingsgebied en ook een waterspaarbekken aanleggen.

Enkele greppels, een tweetal houtskoolmeilers (voor de productie van houtskool) en een drietal brandrestengraven worden duidelijk aan de Romeinse periode gelinkt. Wat de Middeleeuwen (11de-13de eeuw) betreft, gaat het grotendeels om grachten en greppels die percelen afbakenden en voor de nodige drainage zorgden.

Persbericht Provincie West-Vlaanderen 23-01-2023
www.midwest.be/projecten-radar

49. Funnekotter B.: Gesneuveld in Waterloo, gevonden in een doos op zolder

Er zijn 10 skeletten opgedoken die sneuvelen bij de Slag van Waterloo in 1815. Na een lezing van Wilkin, archivaris bij het Rijksarchief van Luik, over een onderzoek samen met de Duitse historicus Schäfer naar het lot van militairen, die in Europa gesneuveld zijn, en het feit dat er van honderdduizenden slachtoffers van de Napoleontische oorlogen bijna geen resten zijn teruggevonden. Hun theorie: de botten zouden zijn gebruikt in de suikerindustrie.

In een artikel uit The Times van 1828 staat dat botten van Waterloo zijn verkocht als mest. In de 19de eeuw werden vermalen botten aangewend bij de productie om suikerbieten te zuiveren, in principe ging het om botten van dieren, maar ook massagraven van soldaten bleken ook een goede bron. Volgens Oost-Pruisische politieberichten uit 1830 bleek dat om die reden op het Slagveld van Eylau (1807) beenderen waren opgegraven. In een Oostenrijkse krant uit 1880 werd dit fenomeen ook vermeld en in de beroemde Tsjechische roman "De lotgevallen van soldaat Svejk"(1923) zegt iemand tegen de hoofdpersoon dat hij ooit in de suiker zal belanden. In de buurt van Waterloo nam in de jaren 1830 de suikerindustrie een hoge vlucht. Schäfer en enkele collega's vonden in

diverse bronnen - vnl kranten – getuigenissen van het openen van de massagraven ten behoeve van deze bedrijfstak. De journalisten spraken er schande van, maar dat belemmerde de zoetwarenfabrikanten niet de dodenakkers leeg te halen.

Uit de na de lezing opgedoken botten, niet allen bij toeval opgedoken maar ook door grafrovers, blijkt dat het om 6 Britten en vier Pruisen gaat. Via DNA- en isotopenonderzoek worden de botten verder onderzocht om ze nadien in de buurt van het slagveld te begraven.

DS 26-01-2023, DS2: 5

via standaard.be: Na vier decennia op een Belgische zolder kwam deze doos met het skelet van een Pruisische soldaat boven water, © Robin Schäfer

50. Bourton W. & Martin P.: *Antropologie - Hoe worden de resten van vergeten soldaten behandeld?*

Zijn de beenderen van de soldaten van **Waterloo** (gestorven in 1815) objecten om tentoongesteld te worden of zijn het stoffelijke resten die met eerbied moeten worden behandeld?

Deze vraag kwam aan de orde toen skeletresten van vier soldaten tot nog toe bewaard op zolder bij een particulier, werden gedoneerd aan het Rijksarchief te Luik, evenals zes anderen eerder.

Deze vondst is niet meer louter een academische vraag gebleven maar de ontdekkers van deze skeletten zouden ze een graf waardig achten op het slagveld of in de nabijheid.

Hoe wordt deze ethische kwestie pragmatisch opgelost?

Het momentum is nu aan de orde en de visie is aan het veranderen: het moeten geen onbekende beenderen in een vitrine blijven van individuen die gevochten, geleden hebben en gestorven zijn. Vandaag kunnen

ze met DNA-analyse misschien geïdentificeerd worden en hun herkomst en familie achterhaald

Maar het betreft hier de slag bij Waterloo, die Europa toch dooreen geschud heeft en uiteindelijk gevormd heeft geleid tot het ontstaan van staten, burgerschap en vrijheid. Als men de gevolgde regels en de ethiek bekijkt in dergelijke gevallen:

-Bij de Waalse Dienst voor het Erfgoed Agence du patrimoine wallon heeft men de eenvoudige stelregel:

betreft het skeletresten van vóór 1914 dan worden ze beschouwd als wetenschappelijk materiaal maar toch met waardigheid voor de persoon behandeld,

ná 1914 zijn er regels om de stoffelijke resten van aan het front gevallen terug te zenden aan de familie, denk maar de rol van War Heritage Museum.

Deze pragmatische aanpak laat niet toe van alle skeletten DNA-analyses te maken, het zou een enorme database noodzaken met inbreng van Europese gegevens. De menselijke resten worden dus toevertrouwd aan de wetenschap en aan de musea voor hun expertise. Sommigen worden tentoongesteld, zoals de Egyptische mummies.

Is dit voyeurisme of ontmenselijkend?

Aan de andere zijde heb je de tentoonstellingen gehad van de lichamen (Körperwelten) van de Duitser Gunther von Hagens.

Wat menselijke skeletresten betreft heeft het naast een ethische kwestie vaak ook een politieke, denk bv maar aan de discussie omtrent de collectie van het Museum van Tervuren.

Het World Archaeological Congress (1989) vraagt in artikel 1 “eerbied voor de menselijke resten zonder onderscheid van herkomst, ras, religie, nationaliteit, gewoonten en tradities en eventuele teruggave indien een culturele link kan aangetoond worden”.

LS 27-01-2023, 14

51. Van den Eynde H.: *De zoon bleef thuis, de dochter moest verhuizen*

Antropologie. Het gebruik om nichten aan neven uit te huwelijken, heeft in de geschiedenis een lange staat van dienst. Uit het onderzoek van een internationaal team van het Max Planck Instituut uit Leipzig op het 4.000 jaar oude gefossiliseerde DNA van ruim

honderd mensen uit de Bronstijd, die nabij de Egeïsche Zee leefden, reconstrueerden ze voor het eerst een stamboom van een oud-Griekse familie op basis van genetische informatie. De stamboom werpt licht op de verwantschap van een op de Peloponnesos wonend Myceens geslacht uit de 16de eeuw v. Chr. waarvan de leden na hun overlijden op het eigen familie-erf werden begraven. De zonen bleven als volwassenen in het ouderlijk huis wonen, de vrouwen op het erf begraven, waren ingeweken. Uit de verwantschapsanalyse blijkt dat 4.000 jaar geleden volle neven en nichten werden gekoppeld. Ouders huwden soms meerdere dochters tegelijk uit aan de kinderen van hun broers of zusters. Hoe de bijzondere vorm van huwelijksmakelaardij moet worden verklaard is voorlopig gissen: vermijden dat de familie eigendom wordt opgedeeld?

DS 27-01-2023, DS2: 6

52. De Via Appia, Romeinse “autosnelweg” kandidaat op de lijst van Werelderfgoed van de Unesco?

500 km geplaveide weg, de ‘*regina viarum*’ (de koningin der wegen) aangelegd vanaf 312 v. Chr., verbindt Rome met Griekenland en het Oosten via de haven van Brindisi doorheen Latium, Campanië, Lucanië en Apulië. De Via Appia start in de nabijheid van het Circus Maximus en de Thermen van Caracalla. In het huidige landschap is de eerste mijl van de Via Appia nagenoeg verdwenen, nochtans het doel van huidige opgravingen sinds 2018 op 8m diepte. De Via Appia toont de kunde van haar bouwers: een recht tracé geschikt om twee rijtuigen te laten passeren, met berm en drainage voor de afvoer van regenwater maar ook met de enorme grondwerken, aanleg van kanalen en dijken, aanleg van bruggen en viaducten maar ook met wachtposten en herbergen voor mens en dier.¹¹

RTL-Info: 27-01-2023

via onroenderfgoed.be

53. Podcast: DE ARCHEOTOOG: Transcriptie Podcast Steentijd Special met Ex Situ

December 2022 -pdf-transcriptie p. 15-19 Vandendriessche, H.: Bijdrage 6 **Kerkhove**– STUW.

Onroerend Erfgoed – Newsletter dec 2022
De ArcheoToog – Geloof en prehistorie wereldwijd: timing en context zijn alles (onroenderfgoed.be)

Podcast 52min:
Steentijd Special met Ex Situ van De ArcheoToog:

<https://www.onroenderfgoed.be/publicaties/de-archeotoog-steentijd-special-met-ex-situ>
Pdf-versie:

www.onroenderfgoed.be/sites/default/files/2022-12/transcriptie_dearcheotoog_A-5flevering5_steentijdspecial-exssitu_0.pdf

Februari 2023

54. De Neanderthalers bejaagden olifanten ca. 125.000 jaar geleden

Palaeoloxodon antiquus, een olifantenras, vandaag uitgestorven, met een schofthoogte van 4m en een gewicht van 13 ton is toch een olifant die genetisch verwant is met de huidige kleinere Afrikaanse olifant.

Vondsten van olifantsbeenderen en werktuigen hadden tot de vraagstelling geleid of de Neanderthalers effectief de olifanten bejaagden of dat zij zich voeden met natuurlijk gestorven olifanten.

In de buurt van Halle (Duitsland) werd op de site van Neumark-Nord 1, de resten van ca 70 olifanten, de groots tot nu toe gekende groep,

¹¹ Bijkomende informatie treft U ook aan in een interactieve tentoonstelling en in een online virtuele 3D omgeving: REVISITED Via Appia | Valkhof Museum & REVISITED Via Appia - Een reis in tijd en ruimte over de oudste Romeinse antieke weg (<https://revisited-via-appia.nl>) gemaakt ter gelegenheid van de gelijknamige tentoonstelling 29-01-2022 - 18-04-2022 in het Valkhofmuseum, Nijmegen.

onderzocht. Voornamelijk mannetjes, waarschijnlijk een gevolg door de selectie van de jagers – vermits mannetjesolifanten, die hoofdzakelijk een solitair leven leiden – de jacht vergemakkelijken. Microscopisch onderzoek van ca. 60 skeletten hebben duidelijke snijsporen van silexwerktuigen aangetoond. Het zijn duidelijke sporen van het versnijden en het uithalen van de beenderen. Het omliggende landschap en de nabijheid van een meer zijn gunstig voor de jacht. Eens gevangen en gedood werden ze ter plekke versneden. Een 40-tal skeletten dateren uit een periode van ca. 300 jaar, waaruit geconcludeerd zou kunnen worden dat ze eens om de 5 à 6 jaar een exemplaar doden. Volgens de studie zou de jacht op dit olifantenras ca. 2.000 jaar geduurd hebben, een tiental generaties dus.

via rtdnieuws.nl, © Wil Roebroeks

De Neanderthaler mens moet dus kunnen omgegaan hebben met een grote hoeveelheid voedsel, hetzij door het te kunnen bewaren gedurende een langere tijd hetzij dat ze in grotere groepen leefden dan tot nu toe gedacht. Tien ton vlees versnijden door een twintigtal mensen duurt verschillende dagen en biedt voedsel voor een groep van 25 tal mensen voor drie maanden of een maand voor 100 mensen, bewaren zou kunnen door het drogen boven vuur.

De Neanderthaler mens leefde een lange periode van ca. 400.000 tot 40.000 jaar op aarde. In Europa gewoonlijk in een kouder klimaat dan heden, maar de onderzochte groep van de site Neumark zou dankzij een milder klimaat met overvloediger voedsel een meer sedentair leven in grotere groep kunnen gehad hebben.

55. 120 rotsschilderingen ontdekt in het Zuidoosten van Frankrijk in de Alpes Maritimes

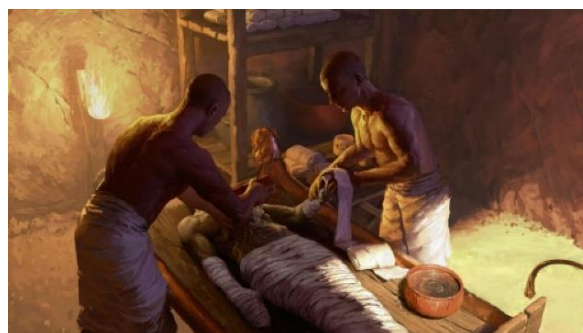

via soirmag.lesoir.be

120 rotsschilderingen voorstellend krijgers, 'gevechtsscenes', begraving van ca. 4000 jaar oud uit de Steentijd en overgang Vroege Bronstijd zijn in de zomer 2022 ontdekt op een overhangende rotshelling die sinds 2015 met het oog op bergbeklimming van begroeiing werd ontdaan. De site wordt een van de belangrijkste van de Provence volgens het Institut de Préhistoire et d'Archéologie Alpes Méditerranée (IPAAM).

LS 01-02-2023

56. Cederolie uit Libanon en hars uit Indië: Egyptische doden kregen halve wereld op hun lijf gesmeerd

via standaard.be, © Nikola Nevenov

Een vroegere balsemingskamer gevonden in een ondergrondse ruimte in een grafcomplex in Saqqara daterend uit de 7de en 6de eeuw voor Christus, bevat een schat aan informatie over hoe de oude Egyptenaren hun doden omtoverden in mummies. Vooral door de chemische analyses van de residuen van de balsemingsproducten is het een absolute topvondst in de Egyptische archeologie.

Ze werden voornamelijk ingevoerd uit het Nabije Oosten tropisch Afrika en Zuidoost-Azië. Het toont nog maar eens hoe er ook in de Oudheid al over grote afstanden handel werd gedreven, en hoe 'geglobaliseerd' de wereld toen al was.

RTL Info 01-02-2023
Starckx, S.: DS 02-02-2023
VRTnews 05-02-2023

57. Vikingen namen al in 9de eeuw paarden en honden uit Scandinavië mee naar Brittannië, blijkt uit brandgraf in Engeland
Archeologen hebben het eerste harde wetenschappelijke bewijs gevonden dat de Vikingen in de 9e eeuw op veroveringstocht trokken naar Groot-Brittannië...

Analyse (onderzoek VUB) van het element strontium op beenderresten van hond, paard en varken uit een Vikinggraf in Engeland toonde aan dat de beenderen stamden uit het Scandinavische gebied.

VRTnews 03-02-2023
Knack 08-03-2023, 76

Leerlingen aan het werk, via hln.be, © Maricolen

58. Wijne M.: Leerlingen Maricolen worden eventjes archeoloog

"In juni vorig jaar startte een team archeologen van De Logi & Hoorne in Maldegem werken waarbij tal van waardevolle en spectaculaire vondsten uit onder meer de Romeinse tijd en Middeleeuwen aan het licht kwamen", klinkt het bij de Maricolen.

Aan het begin van schooljaar 2022-'23 lanceerde de Maricolen Maldegem de STEM-module Archeologie. In het kader van deze lessen brachten de leerlingen een bezoek aan de archeologische site 'Oud Schepenhuis, Oud Stadhuis' in de Marktstraat.

"Aan de hand van een opdracht maakten de leerlingen kennis met wat een archeoloog zoal moet kunnen. Plattegronden lezen,

oriënteren, situeren, observeren, documenteren, meten, schetsen en intekenen, allemaal kwam het aan bod. Met een truweel, plooiometer, gsm en kleurpotloden gingen de leerlingen zelf aan de slag. Nadien werd er in de les ook nog een plattegrond opgemaakt."

Nieuwsblad 07-02-2023

59. Tweede fase van archeologisch onderzoek aan Kloosterkerk te Ninove

Zoals bekend voert de dienst Archeologie van SOLVA in opdracht van de stad Ninove momenteel een archeologisch onderzoek uit op en rond de Kloosterweg ter hoogte van de Abdijkerk. Dat leverde al nieuwe informatie op over de geschiedenis van de Norbertijnenabdij, die er sinds de 12de eeuw gestaan heeft.

Saey, Br.: HNB 07-02-2023
Van den Houte, Cl.: HLN 08-02-2023, 21

via nieuwsblad.be, © Brent Saey

60. Roex I.: Pompeï is weer hot & Van Gool R.: Bijna was Pompeï opnieuw verslonden door de tijd. Na tien jaar restauratie is het archeologisch park in volle glorie hersteld

Jarenlang kreeg je alleen slecht nieuws uit Pompeï, de archeologische site uit Zuid-Italië. Met de heropening na 20 jaar van het huis van de Vettii – de Sixtijnse Kapel van Pompeï – leeft de antieke stad weer op. "Iedere restauratie leidt tot nieuwe ontdekkingen".

In juli 2013 sloeg de Unesco alarm met een vernietigend rapport. De VN-organisatie hekelde de vele lekken en de afwezigheid van drainering en gaf Italië het dringende advies om het beheer van de unieke stad aan te pakken anders werd Pompeï geschrapt van de Werelderfgoedlijst.

De radicale ommezwaai kwam er dankzij een noodfonds van 105 miljoen euro – 70% was Europees geld – en de benoeming van een

energieke directeur van het park.

DS-Weekblad, 04-03-2023, 18-21
Van Gool, R.: DV 08-02-2023, 4
Van Gool, R.: DM 09-02-2023, 8

via demorgen.be, © Giulio Piscitelli

61. Heeft een klimaatsverandering een 500 jaar oud Rijk ten onder laten gaan?

Het Hittitische Rijk met hoofdstad Hattusa in Centraal Anatolië, was gedurende 500 jaar tussen 1650 en 1200 het machtigste rijk in de oostelijke Middellandse Zee, Anatolië en het Nabije Oosten, zelfs in conflict met de Egyptische farao Ramses II.

Onderzoek van de jaarringen van de zeer goed bewaarde houtresten van in de jaren 1950 ontdekte grafheuvel met een koningsgraf in Gordion (Centraal-Turkije) laat toe zeer nauwkeurig de klimatologische situatie te reconstrueren. De voornaamste reden voor de ontwikkeling is de aanwezigheid van water. De onderzoekers hebben drie opeenvolgende jaren een uiterst abnormale zwakke groei vastgesteld ten gevolge van een uitzonderlijke droogte tussen 1198 en 1196 v. Chr. Dit heeft geleid tot voedingscrisissen, politieke moeilijkheden, sociale en economische crisissen, epidemieën.

Uit dendrochronologisch onderzoek zou blijken dat een drie jaar durende droogte aan de basis lag van de ondergang van Hattusa en van het verdwijnen van dit machtige rijk.

RTL Info 09-02-2023
Tendances 09-02-2023

62. Starckx S.: *Het keukengerei van de Vroegste Steentijd*

Wie maakte en gebruikte bijna drie miljoen jaar geleden het eerste keukengerei? Onze verre voorouder, de *Homo Habilis*, misschien. Maar onverwacht kunnen het ook handige aapmens zijn geweest.

Het gebruik van materiaal uit de natuur als gereedschap is van alle tijden. Ook apen, zoals chimpanees en orang oetans, gebruiken stukken hout of bot om bv. ergens bij te kunnen of om iets los te peuteren. Maar het gebruik van stenen gereedschap om te hakken, te snijden, te schrapen en te hameren is wel exclusief menselijk. En dat al 2,6 miljoen jaar lang blijkt uit de oudste opgegraven artefacten van het zgn Oldowan-type in de Afarregio in Ethiopië. Toch zijn in dezelfde regio ook 2,8 miljoen jaar oude fossielen gevonden van wat eveneens in aanmerking komt als een vroege Homo-soort;

Uit nieuwe gegevens uit een onderzoek sinds 2015 met ruim 300 werktuigen op het schiereiland Homa in het huidige Kenia in een inham van het immense Victoriameer blijkt dat zelfs 2,9 miljoen jaar geleden al de vroegste Oldowan-gereedschap werd geproduceerd en gebruikt. Op een 30-tal werden sporen van gebruik, snijden, schrapen en vermalen van zowel planten als vlees vastgesteld, handelingen van prehistorisch keukengebruik. In de bijna 3 miljoen jaar oude bodemlagen zaten fossiele resten verstopt die naar een ander geslacht verwijzen, de *Paranthropus*, mensachtigen (ze liepen rechtop), die leken op de *Australopithecus*, maar een veredelde aapmens met een relatief klein brein zijn.

Maar misschien was de *Paranthropus* toch niet de eerste; Meer noordelijk in Kenia, bij het Turkanameer, zijn stenen 'werktuigen' gevonden van wel 3,3 miljoen jaar oud. Was het Oldowan-gereedschap dan toch geen 'menselijke' uitvinding, althans geen exclusieve?

DS 10-02-2023, DS2: 6

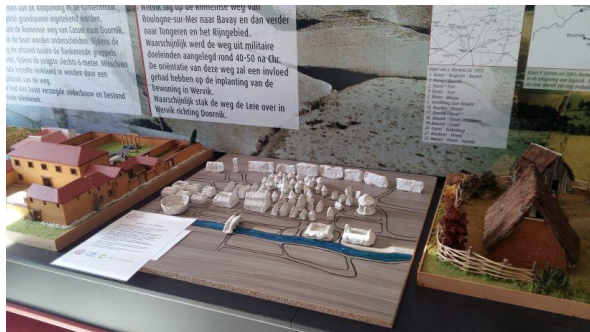
63. *Viroviacum – Via Infernum*

Met het project *Viroviacum - Via Infernum* maakten de leerlingen van het eerste jaar in de grenslandscholen **Menen-Wervik** op een speelse manier kennis met het Romeinse verleden van de stad. Een grote opgraving in de Hellestraat, vlak naast de school, gaf de concrete aanleiding om dieper te graven in dit Romeinse verleden.

De leerlingen bezochten de opgravingsite naast de school en maakten zo kennis met archeologie en opgravingen. Vervolgens werden Romeinse workshops georganiseerd,

in samenwerking met *Viroviacum Romanum*. Tijdens deze workshops konden de leerlingen proeven van het alledaagse Romeinse leven. In het erfgoedhuis René Defrancq¹² bezochten ze de Romeinse collectie.

via zuidwest.be

Met de opgedane kennis gingen de leerlingen aan de slag om een eigen maquette te maken van het Romeinse Wervik. De maquette werd eerst tentoongesteld in de school en verhuisde later naar het erfgoedhuis René Defrancq waar ze een permanente plek kreeg.

Voor de realisatie van het project werd samengewerkt met *Viroviacum Romanum* en het erfgoedhuis René Defrancq.

www.zuidwest.be/inspiratie/viroviacum-via-infernum,
13-02-2023

65. V.M.: *De Grotten van Goyet*

De Grotten van Goyet, gelegen in de buurt van Samson in het Naamse, trekken sinds lang de aandacht van de archeologen. Ze zijn bijna onafgebroken door alle culturen bezet geweest sinds de Steentijd. Eerst bezet door de Neanderthalers leveren ze silexwerktuigen van ca 40.000 jaar oud die getuigen van de uitwisseling van techniek (“overgangstechniek”) door de Neanderthalers en de eerste moderne mens.

Recente dateringen wijzen op een hiaat van 3.000 jaar tussen de jongste data van Neanderthalers en de oudste dateringen van de moderne mens.

Daarna gaven de grotten onderdak aan de oudste sporen van de *Homo Sapiens* “Aurignacien-cultuur” gedateerd ca 34.000 jaar geleden. Rond 28.000 jaar geleden volgden de “Gravettien-cultuur” gedurende ca. 2000 jaar Toen het klimaat afkoelde rond

26.000 jaar geleden (ijskap tot in de buurt van Rotterdam) trok de mens zuidelijker. Ca 15.000 jaar later bij een klimaatverbetering stelt men de “Magdalénien-cultuur” vast met spectaculaire vondsten. Daarna gaven ze tijdelijk beschutting aan de zwervende jagers-verzamelaars van het Mesolithicum en zijn vervolgens door de boeren ca 5.500 jaar gebruikt als graven. En later zijn de grotten door alle opvolgende bewoners tijdelijk in gebruik geweest.

Na een sluiting van drie jaar zijn de grotten terug toegankelijk en hebben ze een toeristische waarde.

Sudinfo15-02-2023

66. Verleden R.: *Lorelei Vandermaes mikt met Dames Wivo Wingene A op derde plaats – “Knallen in resterende matches”.*

“Ik heb heel mijn jeugd in Volley Team Brugge gespeeld, aansluitend bij de dames in de provinciale reeksen” opent de 19-jarige midden Lorelei Vandermaes uit **Assebroek** (Brugge) die een bachelor archeologie volgt aan de UGent.

KW 17-02-2023, 100 & 102

67. Schelstraete I.: *Cambodja krijgt gestolen goud terug*

Scan uit de standard.be, © Cambodia ministry of culture and fine arts

Een gesmokkelde goudschat – een verzameling kroonjuwelen van 77 gouden kronen, juwelen en gebruiksvoorwerpen bezet met edelstenen uit Angkor Wat – zijn in het grootse geheim teruggegeven aan het Nationaal Museum in Pnom Penh in

¹² Steenakker 31 - 8940 Wervik. Voorheen was het gebouw de woonplaats van René Defrancq, gewezen rector van het Sint-Janshospitaal, geschiedschrijver en medeoprichter van de Stedelijke Oudheidkundige Commissie.

Cambodja door de erfgenamen van de Britse antiquair Latchford, in 2019 in de VS beschuldigd van smokkel en heling. In 2020 gaf zijn dochter al 125 beelden terug.

Pas nu wordt duidelijk hoe groot de collectie was en hoe dubieus de herkomst van veel stukken. Wanneer de voorwerpen zijn gevonden, wie ze heeft gestolen en hoe ze in Londen belandden, is nog steeds een mysterie. Zelfs de archeologen wisten niet van het bestaan van de kroonjuwelen. In Angkor Wat zijn vele illegale opgravingen gebeurd tijdens de Franse koloniale overheersing van 1887 tot 1949. Ook toen de Rode Khmers aan de macht waren werden archeologische sites geplunderd.

DS 22-02-2023, DS2: 4

68. Van den Eynde H.: *Moderne mens veroverde Europa met pijl-en-boog op Neanderthaler*

In de Grotte Mandrin, die uitkijkt over de Rhônevallei in Zuid-Frankrijk, vonden de archeologen honderden fijne en puntige steenflinters die mogelijk de vroegste, ongeveer 54.000 jaar oud, pijlpunten waren die door de *Homo Sapiens*, de moderne mens, in Europa werden gebruikt. In Afrika was die techniek al langer bekend afgaand op de vondst van pijlpunten van 70.000 jaar oud uit een Zuid-Afrikaanse grot.

De vondst van een 54.000 jaar oude melktand van een moderne mens bevestigt het recente vermoeden dat de moderne mens vroeger in Europa arriveerde dan 45.000 jaar geleden met jachttechnieken die ze al in Afrika oppikten.

De vaardigheid van pijl-en-boog, een superieure wapentechniek, kan moderne mensen een voorsprong hebben gegeven bij hun kolonisatie van Europa in door Neanderthalers bezette gebieden die bleven zweren bij speren.

DS 24-02-2023, DS2: 7

69. *Een onderzoek naar het Romeinse koken en de culturele diversiteit in Vindolanda*

Engelse archeologen en een Duitse voedsel-chemicus onderzoeken in het "The Roman melting pots"-project de Romeinse eetcultuur in het toenmalige Romeinse Engeland. Met het toepassen van organische residu-analyse op een 1000-tal scherven Romeins aardewerk worden de vetachtige stoffen in de organische etensresten op de wanden van

kookpotten geanalyseerd. Hoofddoel is een verband te vinden tussen het dieet en de verschillende culturen die leefden en kookten in Romeins Engeland, of het principe 'je bent wat je eet' ook geldt in de Romeinse tijd.

Romeinse kamp Vindolanda, © Vindolanda Trust

Het onderzoek van *Vindolanda* samen met de er gevonden geschreven bronnen heeft heel wat informatie opgeleverd over de herkomst van de bewoners. Aten de gelegeerde Romeinen het voedsel van hun thuisland of het voedsel van de lokale keuken en kan dat afgeleid worden uit het residu in aardewerk-recipienten? In *Vindolanda* bleek uit een eerste resultaat dat er een verschil optreedt tussen de potten uit de barakken van het militaire kamp geassocieerd met de *Varduller* ruitery uit Spanje een hoger percentage van hars bevatten dan die bij de burgerbevolking buiten het kamp. Hebben deze twee groepen van verschillende herkomst het zelfde voedsel gekookt en gegeten of hielden ze zich aan culinaire tradities uit hun eigen gebieden? Organische resten kunnen daarover uitsluitsel geven.

Ook blijkt dat het aardewerk van de bewoning buiten het kamp typologisch bestond uit gewoon gebruiksaardewerk van kookpotten uit de Romeinse periode maar dat in de barakken van de ruitery meer uiteenlopende vormen voorkomen, zoals kommen, borden en *mortaria*, een gevolg van een meer ontwikkelde manier van eten door verschillende kookstijlen en eetpatronen geïmporteerd uit de verschillende delen van het Romeinse Rijk? Het verband tussen de vorm van het aardewerk en hun culinaire gebruik is door chemische analyse zelden aangetoond, tot nu.

Pitts, M.: Vindolanda Newsletter MMXXII-december-
Blog 09-11-2022

Maart 2023

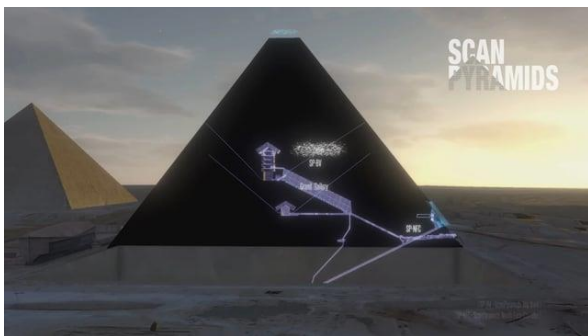
70. Maertens Chr.: *Oude grafsteen geeft geheimen (voorlopig) nog niet prijs – “Niet het graf van Toetanchamon, maar het blijft een mysterieuze vondst”*

leper wachtte gisterochtend af of er zich iemand onder de grote grafsteen bevond die door archeologen werd gevonden op het plein voor de Sint-Maartenskathedraal.

De deksteen heeft de vorm van een trapezium wat verwijst naar een datering van de 11de tot de 13de eeuw. De plaat bestaat uit blauwe hardsteen, een dure materie, die moest worden ingevoerd.

Ondertussen is er wel wat meer duidelijkheid over de inscripties die op de rand van de steen te zien zijn; “De eerste vijf letters staan voor ‘hier ligt’ en dan hebben we de voornaam ‘Johan’ of ‘Jehan’; Ook het begin van de achternaam is zichtbaar: ‘De Brue’, maar de rest kunnen we niet lezen.

HLN 03s-03-2023, p. 23

via scanpyramids.org, © ScabPyramids

71. Van Poucke S.: *Piramide van Cheops, geeft na 4.500 jaar nog geheim prijs: onbekende tunnel ontdekt, die mogelijk naar nog meer leidt*

Sinds 2015 heeft het prestigieuze project *ScanProjectsPyramids* tot doel de architectuur van de piramide beter in kaart te brengen. Al sinds 2017 is de holte door scans gekend maar nu heeft een minuscule inspectiecamera onthuld dat de leegte niet het gevolg is van een verzakking maar bewust werd gebouwd, een mooi afgewerkte gang van 9m diep en 2m hoog.

Diverse hypothesen werden geuit. De vondst doet dromen van een nog verborgen schatkamer.

VRT NEWS 03-03-2023
Goegebeur, A.: 04-03-2023,18

72. De Roy L.: *Weggeworpen Romeinse fallus was mogelijk meer dan een geluksbrenger*

Een uniek artefact gevonden in het Romeinse fort van *Vindolanda* in Engeland ongeluk moest afweren en geluk brengen. Oorspronkelijk werd gedacht dat het houten object diende om kleding of schoeisel te herstellen.

Na een nieuwe analyse geeft het team drie mogelijkheden:

- het object werd op ware grootte als seksueel hulpmiddel gebruikt;
- het object werd als stamper gebruikt ofwel voor culinaire doeleinden ofwel voor cosmetica of medicinale behandelingen fijn te stampen;
- dat de fallus in een standbeeld werd ingepast dat voorbijgangers zouden aangeraakt hebben om geluk te verkrijgen of bescherming voor ongeluk.

VRT NEWS 03-03-2023

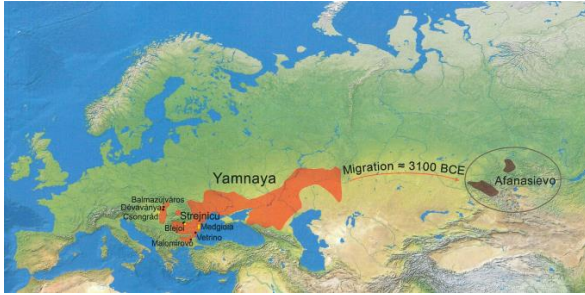
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10cm

via vrt.be, © The Vindolanda Trust

73. Van den Eynde H.: *Mens rijdt al langer paard dan gedacht*

5.000 jaar geleden kreeg de mens het paardrijden onder de knie. Het veranderde de loop van de geschiedenis.

Het paard was een laatkomer als een door de mens getemd dier. Honden lopen al 20.000 jaar met de mens mee, geiten en schapen werden 10.000 jaar geleden gedomesticeerd, iets later gevolgd door runderen en varkens. Maar genetisch onderzoek van hedendaagse paarden heeft uitgewezen dat de dieren pas zo'n 5.000 jaar geleden werden getemd, uitgaande van diverse populaties van wilde paarden. Vermoedelijk gebeurde dat in de Kopertijd in het huidige Kazachstan, door half nomadische steppevolkeren van de Botajcultuur.

Verspreidingskaart van de Jamnacultuur¹³ De sites met sporen van paardrijden (zwart), © A. Frinculeasa, Musée départemental d'histoire et d'archéologie de Prahova.

Gefossiliseerde paardendrollen en sporen van omheiningen gevonden in ruim 5.000 jaar oude nederzettingen in het huidige Kazachstan en restanten van paardenmelk aangehouden in tandsteen van mensen die ca 5.500 jaar in Oekraïne en Rusland leefden in de overgang van Koper- naar Bronstijd wijzen hooguit dat paarden werden gehouden voor vlees en melk.

via destandaard.be, een Egyptisch graffito van godin Astarte te paard, 19de dynastie, Egypte. Deze afbeelding dateert van ca. 1.500 jaar na de Jamnacultuur. S. Steiss, Berlin

Onderzoek van de Universiteit van Helsinki op ongeveer 4.500 jaar oude skeletresten van mensen met een nomadisch bestaan in het huidige Roemenië, Bulgarije en Hongarije uit de Jamnacultuur vertonen duidelijke tekenen van slijtage van het dijbeen, wervels en bekken door paardrijden. Maar de onderzoekers denken dat het paardrijden reeds vroeger bekend was aangezien ze rond 3.000 v. Chr. al een geografisch gebied hadden veroverd van Mongolië en het Altaïgebergte tot het zuidoosten van Europa.

DS 07-03-2023, DS2: 7

N.v.d.r.: Tot op heden is de oudste afbeelding van een bereden paard, dus met paard en ruiter, Mesopotamisch van oorsprong en kan ergens iets voor 2000 v. Chr. gedateerd worden. Het komt als afrolling voor op een redelijk aantal zogenaamde Neo-Summerische administratieve spijkerschrift-tabletten. De afrolling komt van een cylinderzegel dat in de zachte klei, net voor het beschrijven van de tablet, afgerold werd en zo diende als identificatie en verificatie van de inhoud van de tekst. Het zegel beeldt overduidelijk een paard af dat bereden wordt (zie onderste afbeelding). De spijkerschrifttekst bij het zegel geeft aan dat de eigenaar van het zegel Abbakalla heette. Ook in het Museum Kunst en Geschiedenis te Brussel liggen er drie kleitabletten met deze afbeelding op.

De bovenste afbeelding komt van een cylinderzegelafdruk uit de Mesopotamische stad Kish en is nog eens 2 à 300 jaar ouder. Maar bij deze afbeelding is het wel minder duidelijk of het hier een paard betreft. Dit is dan ook het zwakke punt in de hierboven vermelde studie, ze gaan er iets te gemakkelijk van uit dat de bio-fysische sporen op de menselijke skeletten afkomstig zijn van paardrijden, terwijl het dus – mogelijk – ook veroorzaakt kan zijn door andere *Equidae*. Om er maar één te noemen: de wilde ezel of onager.

74. *Is de in Egypte nieuw ontdekte (mini)sfinx*

¹³ Kaart overgenomen uit *Archéologia* nr. 620 (mei 2023), 19.

“met lachkuiltjes” een beeld van keizer Claudius?

In de Egyptische stad Qena is een nieuw beeld van een sfinx (35cm hoog, 55cm breed) met een lichte glimlach, kuiltjes in de wangen en met “koninklijke trekken” opgegraven in een Byzantijns bassin in een graffombe met een stèle met hiërogliefen én Demotisch schrift uit de Romeinse periode. Men denkt dat het om het gezicht van de Romeinse keizer Claudius gaat die van 41 tot 54 over Egypte regeerde. Bij ons bekend als de keizer die de verovering van Engeland in gang zette in 43.

Hvh, Joro GvA 07-03-2023
(isg)ST 09-03-2023, DS2.
Ceulebroeck, J. DM 09-03-2023

via standaard.be, © epa-efe

75. Al veel gehoord over de archeologische opgraving in Oostkerke?

Archeologen van BAAC Vlaanderen zijn sinds maart 2022 niet meer weg te denken uit **Oostkerke**. Het archeologisch onderzoek naar aanleiding van de herinrichting van de dorpskom leverde al heel wat interessante resultaten op. Zo werden in de zone rondom de kerk al meer dan 500 skeletten in kaart gebracht. Begin februari 2023 kwam daar ook nog de vondst van de middeleeuwse weg tussen Oostkerke en Monnikerede bij, zo'n halve meter onder het asfalt van de huidige weg.

Raakvlak Nieuwsbrief 08-03-2023

Opgraving van het wegtracé, via raakvlak.be.

76. Middeleeuwse goudschat ontdekt in Noord-Holland: “Sieraden van duizend jaar oud, een topvondst”

Tot zijn verbazing stuitte historicus Lorenzo Ruijter met een metaaldetector op een unieke middeleeuwse goudschat bij het Noord-Hollandse stadje Hoogwoud. De vondst biedt een nieuwe kijk op de toenmalige strijd tussen de West-Friezen en de Hollanders.

DV 09-03-2023

77. Belgische koninginnen houden van farao's

In de voetsporen van de oude koningin Elisabeth (1867-1965) trokken koningin Mathilde en kroonprinses Elisabeth naar Egypte met enkele fotomomenten die de tochten van de oude koningin doen herleven. Ze openden de tentoonstelling *Queen Elisabeth of Belgium in Egypt* in het Baron Palace¹⁴ in Caïro.

Vandaag lopen er nog drie Belgische archeologische onderzoeksprojecten in Egypte:

¹⁴ Gebouw opgericht tussen 1907 en 1911 door de Belgische ondernemer Edouard Empain – deskundig in de aanleg van spoorwegen en trams – als zijn woonhuis in Heliopolis. De stad, die hij stichtte als een sprookjesachtige en moderne woestijnstad op een afstand van 10km van Caïro was een voorbeeld van het Belgische expansiestreven omstreeks de eeuwwisseling en de aspiraties van een invloedrijke en fantasierijke Belgische industrieel en is nu een deel van het drukke Caïro.

- Het langst lopende project (KMKG) opgestart door J. Capart – beginpunt van een grote Belgische traditie in de Egyptologie - de beschilderde rotsgraven in Al-Kab ten zuiden van Luxor;
- Naast de Vallei der Koningen focust in Luxor een team van de ULB en de Universiteit van Luik op de necropool van faraonische priesters en ministers;
- In Midden-Egypte graven de archeologen van de KU Leuven de oude rotsnecropool van Dayr al-Barsha op.

De Cock, J.: DS 18-03-2023
Dehandschutter, W.: HLN 17-03-2023

ronduit unieke epi-paleolithische Nijl-site. Zo uitzonderlijk, dat de cultuur op slag de term Elkabiaan meekreeg. Het onderzoek te Elkab is dus door de jaren bijzonder divers geweest, en heeft op vele vlakken onze kennis van het Oude Egypte sterk doen toenemen en verruimd. Het is één van die langlopende buitenlandse Belgische archeologische projecten dat eigenlijk te weinig het gewicht meekrijgt dat het nochtans na de vele succesvolle studies bewezen heeft te zou moeten krijgen. Bij deze een summiere poging daar toch een beetje verandering in te brengen.

N.v.d.r.: Te Elkab (juiste schrijfwijze van deze geografische vindplaats) graaft de KMKG inderdaad reeds sinds de opstart door Jean Capart in 1937 op. Toch is dat maar beperkt in en rond de rotsgraven. Sinds vele jaren ligt de focus er namelijk op de pre/vroeg-dynastische site dat zich vandaag binnen de gigantische ommuring van een leemstenen muur, dat veel later gebouw werd onder farao Nectanebo II, ligt. Deze opgravingen bieden een unieke kijk op het gewone leven van de Egyptenaren rond 3000 v. Chr. en worden geleid door drs. Wouter Claes. In de wadi, woestijn inwaarts ten aanzien van de rotgraven, bestudeerde tot enkele jaren terug dan weer dr. Dirk Huyge de bijzonder rijk aanwezige rotskunst. Zijn onderzoek bracht nieuwe verrassende inzichten over de voorloper van de latere faraonische kunst.

Wandelend op de gigantische leemstichel muur te Elkab, met op de achtergrond de rotsgraven, foto redactie.

En ook op de zelfde site, eveneens binnen de eerder vermelde leemstenen muur, ontdekte prof. em. Pierre (Piet) Vermeersch zelf een

78. Boten uit de Romeinse tijd uit Pommeroeul

Tot 25 november loopt in het Espace gallo-romain te Ath in Henegouwen aan de Dender de tentoonstelling *Archeologie in Wapi*. Je kan je met deze expositie verdiepen in archeologisch erfgoed van de streek (Wapi = Wallon Picarde) via een tijdlijn van 30 meter. Je krijgt de keuze tussen twee tijdreizen, één die terugloopt van het Paleolithicum tot het heden en één die vertrekt vanuit landkaarten. Elke eerste zondag van de maand gratis en tussen 14.30 en 16.30 gidsbeurten in het Nederlands.

BVL Weekend 18-03-2023, 16

8 Zoetbrood N.: *Archeologie X- of Y-chromosoom – Man blijkt vrouw en andersom*
Nieuw archeologisch onderzoek laat zien: mannen met zwaarden blijken ineens vrouwen te zijn, en omgekeerd. Betekenen zulke vondsten dat ook dat de rolverdeling vroeger anders was ?

De Vikingsstrijder was als een krijgsheer begraven in het Zweedse Birka, met zwaarden, schilden en twee paarden. Dit moest wel het graf zijn van een belangrijk militair strateeg, concludeerden de Zweedse archeologen die het grafveld ontdekten in 1878. Tot dat de archeologen er anderhalve eeuw later achter kwamen dat de krijgsheer biologisch gezien toch een vrouw was.

Dankzij technieken uit de natuurwetenschap, zoals DNA-onderzoek en isotopenanalyse, is de laatste jaren een verschuiving gaande binnen de archeologie. Dat roept vragen op over traditionele rolpatronen in het verleden. Zijn onze voorouders geëmancipeerder dan lang werd gedacht? ...

DV 3 18-03-2023, 19

80. Kok R.: *Prehistorisch onderzoek – Archeologie werkt uitstekend tegen de polarisatie en het hokjes denken*

Europa is in beweging, maar dat is van alle tijden. Als we teruggaan in de tijd blijkt dat migraties uit een ver verleden ons gemaakt hebben tot wie we nu zijn.

Een van de belangrijkste migratie ooit was de komst van kolonisten die zich rond 5250 v.Chr., ruim 7.000 jaar geleden, als eerste boeren van Nederland in het huidige Zuid-Limburg vestigden. Een groep Leidse archeologen reageerde op het verouderde beeld in de 'Canon van Nederland' onder de titel "De Prehistorie was niet zo wit als in de Canon" (Volkskrant 2020), dat voorbijging aan de 'lange reeks baanbrekende bevindingen van de laatste jaren op het gebied van prehistorisch DNA. Hierdoor gaf de nieuwe Canon een "beleggen en hopeloos gedateerd' beeld van de vroegste geschiedenis en was er zelfs volgens auteurs sprake van een 'whitewashing'. 'Wij komen graag jullie beeld van de prehistorie opfrissen' In het eerste venster van de Canon, over de jagers-verzamelaars die rond 5.500 v Chr. in Nederland zwierven, kan iedereen nu lezen 'dat de mensen toen vaak een donkere huid hadden met blauwe ogen' zoals blijkt uit DNA-onderzoek.

De toepassing van DNA-onderzoek op prehistorisch skeletmateriaal leverde samen met andere technologische vernieuwingen, zoveel nieuwe mogelijkheden voor de archeologie, dat wel gesproken wordt van een wetenschappelijke revolutie in dit vakgebied.

Trouw 22-03-2023, 6

81. *Botfragmenten opgegraven en begraven in Berlijn*

De Berlijnse Freie Universität, (FU): begroef duizenden botfragmenten die op de campus werden ontdekt, stigmata van "misdaden" gepleegd in naam van de wetenschap en praktijken van het nazi-tijdperk. Voorzichtige conclusie van de experts na enkele jaren van onderzoek: de botten komen uit "verdachte/criminele contexten", die met name teruggaan tot de koloniale periode, en "sommige botten kunnen ook afkomstig zijn van slachtoffers van nazi-misdaden". Volgens de expertise van archeologen behoren de botten toe aan ten minste 54 volwassenen en

kinderen, mannen en vrouwen, het grootste deel van deze macabere collectie dateert van minstens twee eeuwen geleden".

De stèle, waaronder ze rusten, brengt hulde "aan de slachtoffers van misdaden begaan in naam van de wetenschap".

Deskundigen speculeren dat veel afkomstig zou kunnen zijn uit de zogenaamde ethnologische collecties van het Das Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik (1927–1945 - KWIA), waaronder botten van koloniale misdaden.

De eerste directeur van de KWIA, Eugen Fischer, "deed aan het begin van de twintigste eeuw onderzoek in de Duitse koloniën van zuidelijk Afrika."

Het instituut huisvestte ook de uitgebreide collectie van antropoloog Felix von Luschan, "betrokken bij het verzamelen van menselijke resten wereldwijd."

Op een gebouw op de FU-campus herinnert een discrete roestige plaquette aan de misstanden die KWIA-onderzoekers (o.a. Mengele, ...) tijdens het nazitijdperk hebben begaan.

Na uitgebreid overleg met groepen die de vermeende slachtoffers vertegenwoordigden - waaronder de Centrale Raad van Joden in Duitsland, de Sinti en Roma Raad van Duitsland en de Raad van de Afrikaanse Gemeenschap besloot de Freie Universität de identiteit van de overledenen niet verder te onderzoeken en de identificatie-inspanningen niet verder voort te zetten

RTL-Info 23-03-2023

82. Van Berkel P.: *Het kasteel van Guedelon*¹⁵'s Werelds grootste archeologisch experiment. In het dorpje Treigny, in het westen van Bourgogne gelegen, vindt een heel opmerkelijk experiment plaats, dat jaarlijks zo'n 300.000 bezoekers lokt en 3 miljoen euro binnenrijft. Men probeert er een 13de-eeuws kasteel na te bouwen aan de hand van bouwtechnieken en -materialen uit die periode, zoals steen en hout. Het bouwplan volgt het model van kastelen uit de tijd van koning Filips II Augustus (1180-1223), een vierhoekig kasteel met zes torens, w.o. een groter toren en een kapeltoren. Alles gebeurt er op zijn 'middeleeuws'. De eerste symbolische steen werd in 1997 gelegd en het kasteel begint nu, in 2023, stilaan zijn finale vorm te verkrijgen.

¹⁵T Pallieterke 23-03-2023, 16

83. Maertens, C.: *Resten Duitse militair gevonden tijdens vooronderzoek riolering-en wegwerken: "Vermoedelijk een (onder)officier overleden aan een schotwonde"*.

In het gehucht Madonna in **Langemark** vonden archeologen van het Studieburau voor Archeologie en Bouwhistorie (BAAC) overblijfselen van een vermoedelijk Duits (onder)officier. De man lag uitgestrekt op zijn linkerzij in een put tussen de 23 en 54 jaar. Bij het skelet bevonden zich overblijfselen van een uniform, schoenen en ook ongebruikte revolverkogels. Het gaat vermoedelijk om een (onder)officier die aan schotwonden of explosies is overleden en gedumpt in een bomkrater.

HLN 23-03-2023

84. "Onze vader wou zijn verzameling niet opsplitsen". *Elf kinderen van boer Jos Grimon (1918-2010) dragen prehistorische "schat" die hun vader opgroef over aan Provinciaal Archeologisch Depot in Antwerpen*
Eind 1960 vond Jos Grimon bij het graven van een drinkput een reeks bronzen wapens (acht

speerpunten, een bijl en fragmenten van vijf bronzen zwaarden). De vindplaats was Nederviersel.

Als blijk van waardering voor de schenkers, wijdde het depot een rijk geïllustreerde archeologiebrochure aan *De Verzameling Grimon*.

Matthyssen K.: NB 22-03-2023
Matthyssen K.: GvA 24-03-2023, 19

86. 23 maart 1973: 50 jaar geleden unieke vondst van de houten beschreven schrijftabletten in het Romeinse kamp 'Vindolanda'

Bestemd door het British Museum als hét archeologisch Britse topstuk. Meer informatie over vondst en behandeling van de fragiele houten schrijftabletten zie op:

www.vindolanda.com/revealing-the-vindolanda-writing-tablets

Ook in Vlaanderen heeft de vondst weerklink gevonden: Masterthesis UGent van Cappan¹⁶ G. 2009: *Een analyse van de woordvolgorde in de Tabulae Vindolandeses*.

Vindolanda Trust - Monthly Newsletter MMXXIII-March

Vindolanda – inkschrijftablet met een schrijfoefening van Vergilius, Aeneis, (boek IX, 473), © Vindolanda Trust.

87. Oorsprong peperdure Brutusmunt¹⁷ blijkt vals

De duurste munt ter wereld, een gouden munt met de afbeelding van de Romeinse senator Brutus erop uit 42 vóór Chr. werd in 2020 geveild voor liefst 4,2 miljoen dollar.

Brutus liet in 42 v.Chr. gouden en zilveren munten slaan om soldaten te betalen tijdens de Romeinse Burgeroorlog na de moord op Caesar (44 v.Chr.).

¹⁵ Ter herinnering: site bezocht op de V.O.B.o.W.-reis in 2018 naar Bourgondië zie Goderis J., 2018: Driedaagse naar Bourgondië, WAK 100, 165-166.

¹⁶ Cappan G. 2009: *Een analyse van de woordvolgorde in de Tabulae Vindolandeses. De werkwoordspositie in de zin en de relatie tussen werkwoord en object*. Masterthesis Taal- en Letterkunde: Twee Talen: Latijn en Grieks - Promotor: Prof. Dr. W. Verbaal. - https://libstore.ugent.be/fulltxt/RUG01/001/414/328/RUG01-001414328_2010_0001_AC.pdf.

¹⁷ Munt van Brutus werd eerder vermeld in WAK 2021-109, 29 nr. 2.

Speurders van de Amerikaanse overheidsdiensten die illegale kunsthandel onderzochten, kwamen er achter dat de munt, die wel degelijk echt is, wellicht illegaal in Griekenland werd opgedolven maar ook dat de manier waarop het veilinghuis eraan geraakt is, illegaal was.

DS 25/26-03-2023, 42.

88. SELS G.: *Metaaldetectoristen woelen te veel in de sporen van het verleden*

De open brief laat het alarm afgaan omdat de Vlaamse slagveldsites ondoordacht worden leeggebiept door hobby-detectoristen. De specialisten zien met lede ogen aan dat hobbyisten met hun metaaldetector op hun onderzoeksterrein aan de slag gaan. Dat doen ze niet alleen op slagveldsites, maar ook op militaire kampementen en sites waar vliegtuigen zijn gecrasht. Op al die plaatsen wordt gezocht naar memorabilia, oorlogsmunitie en soms zelfs naar menselijke resten, wat leidt tot een onomkeerbaar informatieverlies.

Het initiatief voor de actie wordt getrokken door Icofort, een adviescommissie van de Unesco. Ze kreeg de steun van enkele internationale erfgoedorganisaties en een tiental internationale professoren gespecialiseerd in 'slagveldarcheologie'. En er ligt veel oorlogsmateriaal in België. In onze contreien is herhaaldelijk slag geleverd. Tijdens de Spaanse Successieoorlog stierven in de Slag bij Oudenaarde (1708) zo'n 18.000 soldaten, tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog in de Slag bij Lafelt (1747) waren het er zowat 17.000. Die werden overwegend op het slagveld zelf begraven. Na de Eerste Wereldoorlog bleven alleen in de streek rond **leper** 80 à 90.000 soldaten achter. Tijdens de Tweede Wereldoorlog stortten ongeveer 6.000 vliegtuigen neer op Belgische bodem. Niet alle landen zijn even coulant voor metaaldetectoristen. In het Verenigd Koninkrijk zijn de maatregelen aangescherpt. In Frankrijk mag het niet.

In Vlaanderen sinds 2016 wel. Het achterliggende idee was dat hun werk kon bijdragen tot het archeologisch onderzoek. In ruil voor erkenning zouden ze hun vondsten melden. Het was dus een kwestie van geven en nemen. Uit een recente parlementaire vraag blijkt dat slechts 1% van de detectoristen hun vondsten melden. Van de bijna 7300 erkende detectoristen schieten de

wel eens bonafide exemplaren te hulp bij wetenschappelijk onderzoek. In dat geval worden ze professioneel begeleid. De initiatiefnemers van de open brief vragen Vlaams minister Diependaele (N-VA) dat er een zoekverbod komt op slagveld- en crashsites. De minister is zich bewust van de situatie. "Het blijft bestaan en we moeten er op inspelen. Van alle erkende detectoristen heeft 93% nog nooit een vondst gemeld. We zijn de wetgeving archeologie aan het evalueren en de afschaffing van de meldplicht is een van de mogelijke scenario's".

DS 15-03-2023

89. Mertens Ch.: *Archeologen vragen hobbymetaalzoekers om WOI-vondsten te melden – Door voorwerpen mee te nemen gaat laatste link met gesneuvelde soldaat verloren*

Wie in **de Westhoek** een overblijfsel uit de Eerste Wereldoorlog uit de grond haalt, moet de vondst melden aan de overheid. In een open brief halen archeologen aan dat heel wat hobbymetaaldetectoristen dat niet doen. Daardoor wissen ze sporen uit die kunnen helpen bij de identificatie van soldaten, hekelt archeoloog Jeroen vanden Bronne en voorzitter van de *Vlaamse ondernemers in Archeologie*. Dimitry Soenen, voorzitter van de *Detectorvrienden Vlaanderen*, een vzw die samen met andere verenigingen deel uitmaakte van de overkoepelende vereniging *Detectum*,: "Er is regelmatig overleg met het Agentschap Onroerend Erfgoed over wat kan en mag. Daarnaast is er een jaarlijkse 'zoekdag, waar heel wat metaaldetectoristen op afkomen. Het is dus soms een kwestie van de mensen te sensibiliseren".

HLN, 29-03-2023, 20

90. *Archeologen leggen muur van Guldensporenslag bloot - Deze vondst is de bekroning van 33 jaar onderzoek*

De heraanleg van historisch **Kortrijk** heeft een belangrijke vondst blootgelegd. Archeologen van het bedrijf Ruben Willaert legden aan het Deken Zegerplein, waar nu de Onze-Lieve-Vrouwekerk staat, het laatste ontbrekende deel van de weermuur bij de voorburcht bloot, een muur die dateert van tussen 1297 en 1302.

Lanssens, P.: HLN 31-03-2023, 21

Vanhee, K.: NB 31-03-2023, 1

Vanhee, K.: DS 31-03-2023, 21

via nieuwsblad.be, © Ludo Ostijn

AFKORTINGEN PERS

BVL: Belang van Limburg, DL: De Limburger, DM: De Morgen, DS: De Standaard, DT: De Tijd, DV: De Volkskrant – Nederland, HLN: Het Laatste Nieuws, GvA: Gazet van Antwerpen, HNB: Het Nieuwsblad, Humo, Knack, KW: De Krant van West-Vlaanderen, LDH: La Dernière Heure, LS: Le Soir, RTL Info, Sudinfo, 'T Pallieterke, *Tendances*, Trouw, VRT News – BRUZZ, Radio 2.

ARCHEO TE KIJK

BELGIE

ARLON

Le Musée archéologique d'Arlon
24-06-2023 - 07-01-2024
Forêts !
Rue des Martyrs, 13 6700 Arlon
062 23 07 10
www.museearcheoarlon.be

ATH

Espace gallo-romain
17-02-2023 – 25-11-2023
L'Archéologie en Wapi¹⁸, ça existe aussi!
Rue de Nazareth 2 - 7800 Ath
068 68 13 20
www.espacegalloromain.be

BLANKENBERGE

Bibliotheek
02-03-2024 - 13-04-2024
Gif mo Goaze: 80km archeologie dwars door West-Vlaanderen
Onderwijsstraat 17 – 8370 Blankenberge
050 63 66 50
www.gifmogoaze.be

BREDENE

Bibliotheek
25-11-23 – 06-01-2024
Gif mo Goaze
80km archeologie dwars door West-Vlaanderen.
Centrumplein 3 – 8450 Bredene
059 33 91 90
www.gifmogoaze.be

BRUGGE

*Brugse Musea - Gruuthusemuseum
T/m 27-10-2023
Verhalen uit de ondergrond. Brugge in het jaar 1000
Dijver 17c – 8000 Brugge
050 44 87 43
www.museabrugge.be

*Provinciehuis Boeverbos
22/04/2024 - 24/05/2024
Gif mo Goaze
80km archeologie dwars door West-Vlaanderen.
Koning Leopold III-laan 41 8200 Sint-Andries-Brugge
050 40 31 11
www.gifmogoaze.be

BRUSSEL

Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis
-31-03-2023 t/m 01-10-2023
Expeditie Egypte
-27/10/2023 - 18/2/2024 – Europalia
Georgië: een verhaal van ontmoetingen

¹⁸ WaPi = Wallonie Picarde.

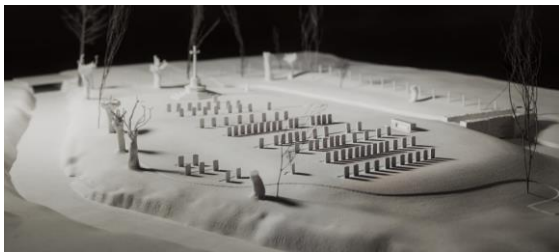

Jubelpark 10 – 1000 Brussel
02 741 73 31
www.kmkg-mrah.be/nl

Herman Theirlinckgebouw
15-01-2024 - 23-02-2024
Gif mo Goaze: 80km archeologie dwars door West-Vlaanderen
Havenlaan 88 bus 5 1000 Brussel
02 553 60 60
www.gifmogoaze.be

IEPER

In Flanders Field Museum
-29-04-2023 – 18-02-2024
For Everymore. Begraafplaatsen van de Eerste Wereldoorlog.

-29-04-2023 – 31-08-2024
Landscapes I Feel Flanders Fields.
www.landscapes.be
-01-07-2023-31-12-2023
Nikita Kadan *The Veil of Irpin.*
Artist in residence
Grote Markt 34 – 8900 Ieper
32 057 239 220
www.inflandersfield.be

KOKSIJDE

Ten Duinen. Abdijmuseum Koksijde
-2022 - Verlengd in 2023
Merovingen in Koksijde. De vondst bij het politiekantoor.
-27-05-2023-eind 2023
Teugblik: 20 jaar Abdijmuseum Ten Duinen.
Koninklijke Prinslaan 2 - 8670 Koksijde
+32 (0)58 53 39 50
www.duinenabdij.be

KROMBEKE

Sint-Blasiuskerk
15-10-2023 – 19-11-2023
Gif mo Goaze: 80km archeologie dwars door West-Vlaanderen
Krombekeplein – 8972 Krombeke
www.gifmogoaze.be

LIEGE

Station Liège- Gare Des Guillemins
22-04-2023 – 01-10-2023
Extra Muros, voorbij de muren.
Place des Guillemins 2- 4000 Liège
04 224 49 38
www.europaexpo.be

MARIEMONT

Koninklijk Museum van Mariemont
16-09-2023 – 07-01-2024
Exposition sur l'archéologie en Syrie, l'antique site de Mari
Chaussée de Mariemont 100 - 7140 Morlanwelz
32 64 273 741
www.musee-mariemont.be

NAMUR

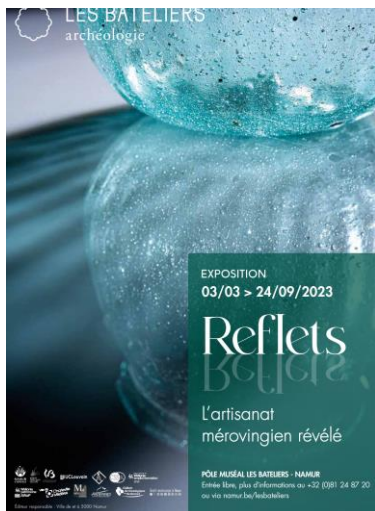
Pôle Muséal Les bateliers: Musée archéologique de Namur¹⁹
03-03-2023 t/m 24-09-2023

¹⁹ Het vervangt het vorige Archeologisch Museum gevestigd in de Halle al'Chair dat sedert december 2018 gesloten. Het Musée archéologique en het Musée des Arts décoratifs worden momenteel heringericht maar tijdelijke tentoonstellingen worden reeds georganiseerd.

Reflets: l'Artisanat mérovingien révélé aux Bateliers

Rue Joseph Saintraint 7 – 5000 Namur
081 24 87 20

www.namur.be/fr/loisirs/culture/musees/les-bateliers

OOSTKAMP

Landschapspark Bulskampveld –
Nieuwenhovebos

Terug naar de Bronstijd

Avonturenparcours (2,7km) voor kinderen
tussen 4 en 12 jaar

www.brugsommeland.be/expeditie-Bulskampveld

OUDENBURG

Romeins Archeologisch Museum (RAM)

01-09-2022 t/m eind april 2024

Gesloten wegens make-over

Marktstraat 25 - 8460 Oudenburg

059 56 84 00

www.ram.oudenburg.be

RAVERSIJDE (Oostende)

Provinciedomein Atlantikwall Raversyde

-01-01-2023 – 31-12-2023

Kustpanorama²⁰ De Kust 4 augustus 1945.

De zomer van de vrijheid. Unieke luchtfoto's van Knokke tot De Panne vanuit een Amerikaans verkenningsvliegtuig

-ANNO 1465 Middeleeuws vissersdorp Walraversijde

Vanaf 2023 uitsluitend in groepsverband met gids toegankelijk!

Nieuwpoortsesteenweg 636 - 8400 Oostende
059 70 22 85

www.raversyde.be

TONGEREN

Gallo-Romeins Museum

-01-05-2021 - 31-12-2023

2000 jaar oude Tongenaren krijgen opnieuw een gezicht

-21-10-2023 – 02-06-2024

De Oudheid in kleur

Kielenstraat 15 - 3700 Tongeren

012 67 03 30

www.galloromeinsmuseum.be

TORHOUT

Ravenhof Museum Torhouts Aardewerk

02-09-2023 tot 08-10-2023

Gif mo Goaze: 80km archeologie dwars door West-Vlaanderen.

Ravenhofstraat 5 - 8820 Torhout

050 22 07 20

www.qifmogoaze.be

TOURNAI

Musée d'Histoire et d'Archéologie

Momenteel gesloten

Rue des Carmes 8 - 7500 Tournai

069 22 16 72

www.tournai.be/les-musees-de-tournai/musee-darcheologie

VELZEKE

Archeocentrum Velzeke

t/m 17-09-2023

Over vliegen, vallen ...en opgraven!

Luchtvaartarcheologie in Vlaanderen

Doolbosweg 2 - 9620 Velzeke (Zottegem)

09 369 67 16

www.archeocentrumvelzeke.be

VERVIERS

Le Musée de l'Archéologie et de Folklore

²⁰ Zie ook infra Boekbespreking.

Museum gesloten voor onbepaalde tijd ten gevolge van de overstromingen van 2021!

Rue des Raines, 42 – 4800 Verviers
087 32 60 89

www.musees.verviers.be

NEDERLAND

ALPHEN a/d RIJN

Archeologiehuis Zuid-Holland in het
Museumpark Archeon

02-05-2023 – november 2023

Strijd in de Graventijd

Archeonlaan 1 2408 ZB Alphen a/d Rijn

+31 (0)172-447 744

www.archeon.nl

ARNHEM

Museum ARNHEM

01-10-2022 – 01-10-2023

Van de ramp gered

Utrechtseweg 87 – 6812 AA Arnhem

+31 (0)26 30 31 400

www.museumarnhem.be

CASTRICUM

Huis van Hilde

18-03-2023 - 29-10-2023

Doggerland, verdwenen wereld in de Noordzee

Westerplein 6 Castricum

+31 (0)23 514 32 47

www.huisvanhilde.nl

LEEUWARDEN

Fries Museum

06-05-2023 – 05-05-2024

Fryslân van boven.

Wilhelminaplein 92 – 8911 BS Leeuwarden

+31 (0)58 255 55 00

www.friesmuseum.nl

LEIDEN

Rijksmuseum van Oudheden.

-01-06-2023 – 31-10-2024

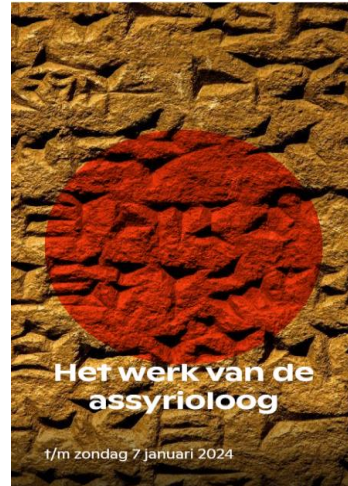
Vondsten uit Fort Vechten:

Honderd objecten uit een Romeins fort langs de Limes

-t/m 07-01-2024

Het werk van de Assyrioloog:

Verhalen in spijkerschrift

-13-10-2023 – 17-03-2024

Verwacht I Het jaar 1000:

Nederland in de Ottoonse tijd

Rapenburg 28 - 2311 EW Leiden

+31 (0)71 5163 153

www.rmo.nl

NIJMEGEN

Museum Het Valkhof

03-03-2023 – 17-09-2023

-De ontdekking van Herwen Hemeling. Een Romeins heiligdom

-ArcheoHotspot

-Romeinenwerkplaats

Het Valkhof verbouwt en verhuist => tijdelijke

locatie: Keizer Karelplein 33 - 6511 NH

Nijmegen

Kelfkensbos 59 - 6511 NH Nijmegen

+31 (0)24 360 88 05

www.museumhetvalkhof.nl

Museum Kam

In de loop van 2023 (heropening)

Museum Kamstraat 45 - 6522 NH Nijmegen

+31 (0)24 322 06 19

www.museumhetvalkhof.nl

FRANKRIJK

ALBA-LA-ROMAINE

MuséAl

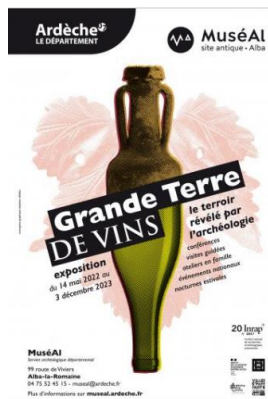
14-05-2022 - 03-12-2023

Grande Terre de vins. Le terroir révélé par l'Archéologie

Route de Viviers 99 – 07400 Alba-la-Romaine

+33 (0)4 75 52 45 15

www.museal.ardeche.fr

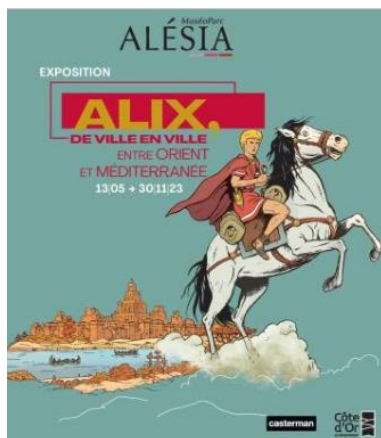

ALISE-SAINTE-REINE

MuséoParc Alésia

-13-05-2023 – 30-11-2023

Alix, de ville en ville entre orient et méditerranée

-t/m 30-11-2023

L'humanité, une longue histoire de migrations: Archéologie des migrations

Route des Trois Ormeaux 1 – 21150 Alise-Sainte-Reine

+33 (0)3 80 96 96 23

www.alesia.fr

AURAY

Chapelle du Saint-Esprit

22-07-2023 - 11-10-2023

5000 ans avant J.-C. en Morbihan, le Néolithique s'explique

Place du Four Mollet - 56007 Auray (Bretagne)

www.inrap.fr

BAVAY

Forum antique - Musée archéologique de Bavay

8-12-2022 – 8-11-2023

Des trompes et vous.

Allée Chanoine Henri Bievelet 2- 59570

Bavay

+33 (0)3 59 73 15 50

www.forumantique.fr

BLOIS

INSA • Institut National des Sciences Appliquées Centre-Val de Loire

02-10-2023 - 21-10-2023

Archéocapsule «archéologie de l'esclavage colonial» - De sucre et de sang

Rue de la Chocolaterie, 3 - 41000 Blois

+33 (0)2 48 48 40

www.insa-cvl.fr/campus-blois/

BORDEAUX

Musée d'Aquitaine

12-05-2023 – 07-01-2024

L'Art préhistorique, de l'Atlantique à la Méditerranée

Cours Pasteur 20 – 33000 Bordeaux

+33 (0)5 56 01 51 00

www.musee-aquitaine-bordeaux.fr

CAEN

Musée de Normandie

01-04-2023 - 01-10-2023

Des Vikings et des Normands. Imaginaires et représentations

+33 (0)2 31 30 47 60
www.musee-de-normandie.caen.fr

Musée des Beaux-Arts
13-05-2023 – 17-09-2023
Sous le regard de Méduse. De la Grèce antique aux arts numériques
Château de Caen
+33 (0)2 31 30 47 70
www.mba.caen.fr

CHABLAIS

Musée du Chablais au Château de Sonnaz
T/m 12-11-2023
Avec armes et bagages - Les Celtes du Chablais
Rue Michaud 2 – 74200 Thonons-les-Bains
+33 (0)4 50 70 69 49
www.thononlesbains.com/patrimoine-culturel/musee-du-chablais-thonon-les-bains

CLERMONT-FERRAND

Musée Bargoin
17-07-2023 - 19-05-2024
Le temps de la Méridienne. 5 000 ans d'histoire sous l'autoroute A75
Rue Ballainvilliers 45 - 63000 Clermont-Ferrand
+33 0(4) 43 76 25 50
www.clermontmetropole.eu

DAINVILLE

Maison de l'Archéologie du Pas-de-Calais
16-09-2023 – 16-06-2023
Un pied dans la tombe: du terrain au labo, une enquête anthropologique
Rue de Whitstable 9 - 62000 Dainville
+33 (0)3 21 21 69 31
www.archeologie.pasdecalais.fr

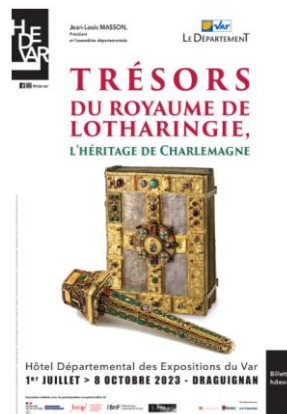

DIEPPE

Musée de Dieppe
t/m 17-09-2023
Sous les eaux. Epaves de la côte d'albatre
Rue de Chastres – 76200 Dieppe
+33 (0)2 35 06 61 99
www.dieppe.fr/mini-sites/musee-de-dieppe

DRAGUIGNAN

L'Hôtel départemental des Expositions du Var
01-07-2023 – 08-10-2023
Trésors du Royaume de Lotharingie. L'Héritage de Charlemagne
+33 (0)4 83 95 34 08
www.hdevar.fr

GRENOBLE

Musée dauphinois
05-11-2022 – 27-11-2023
Egyptomania. La collection Jean-Marcel Humbert
Rue Maurice-Gignoux 30 -38031 Grenoble
+33 (0)4 57 58 89 01
www.isere.fr/musee/musee-dauphinois
www.musee.archeologique.grenoble.fr

GUIRY-EN-VEXIN

Musée archéologique
t/m 22-12-2023

Néandertal. L'Expo
Place du Château 4 – 95450 Guiry-en-Vexin
+33 (0)1 34 33 86 00
www.valdoise.fr/musee-archeologique

HYERES

Site archéologique d'Olbia
La Méditerranée en cuisine - Ustensiles et préparations à Hyères de la période grecque à la fin du Moyen Âge
20-05-2023 - 17-09-2023
Route de l'Almanarre - 83400 Hyères
+33 (0)4.94.65.51.49
site.olbia@mairie-hyeres.com

LANDEVENNEC

Musée de l'ancienne abbaye de Landévennec
t/m 05-11-2023
Sur des cendres fumantes. Heurs et malheurs d'une abbaye bretonne de l'an Mille
29560 Landévennec
+33 (0)2 98 27 35 90
www.musee-abbaye-landevennec.fr

LA ROCHE-BLANCHE

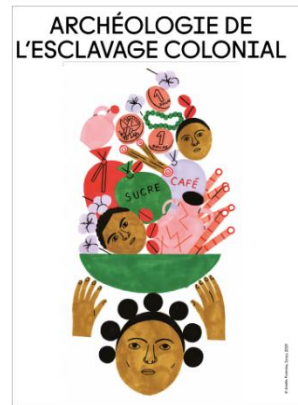
Musée archéologique de la bataille de Gergovie
t/m 17-09-2023
César à Gergovie
Plateau de Gergovie – 63670 La Roche-Blanche
+33 (0)4 73 60 16 93
www.musee-gergovie.fr

LE GRAND PRESSIGNY

Musée de la Préhistoire du Grand-Pressigny
t/m 16-05-2016
Néandertal: Un mystère préhistorique
37350 Le Grand-Pressigny
+33 (0)2 47 94 90 20.
www.prehistoiregrandpressigny.fr

LE HAVRE

Bibliothèque Armand Salacrou
10-05-2023 - 02-12-2023
Archéocapsule « archéologie de l'esclavage colonial » - De sucre et de sang
Rue Jules Lecesne, 1- 76600 Le Havre
www.bibliotheques.lehavre.fr/

LENS

Louvre-Lens
*De tijdgalerij: 5000 jaar geschiedenis in één opslag*²¹
Rue Paul Bert 99 - 62300 Lens
+33 (0)3 21 18 62 62
www.louvrelens.fr

LILLEBONNE

Musée Juliobona
15-04-2023 - 30-11-2023
Qui es-tu Apollon ? De Juliobona à la culture Pop
Place Félix Faure – 76170 Lillebonne
+33 (0)2 35 95 90 13
www.musee-juliobona.fr

LOUVRES

Musée intercommunal Archéa
18-02-2023 – 12-11-2023
Patrimoine à la carte. A la découverte de Roissy Pays de France
Rue de Paris 56 – 95380 Louvres
+33 (0)1 34 09 01 02
www.archea.roissypaysdefrance.fr

LYON

Musée des Beaux-Arts de Lyon

²¹ De Tijdgalerij (te bekijken op Youtube) is geen statisch geheel: ieder jaar, op de verjaardag (4 december) van het Louvre-Lens wordt een nieuwe route gevormd dankzij een gedeeltelijke vervanging van de collectie.

-12-05-2023 – 10-09-2023
Voyage en terre d'encens
Collections du Musée national – Sultanat
d'Oman
-12/2023 – 03/2224
Formes de la ruine
Place des Terreaux 20 – 69001 Lyon
+33 (0)4 72 10 17 40
www.mba-lyon.fr

Musée des Confluences
t/m 31-12-2023
Secrets de la Terre
Quai Perrache 86 – 69002 Lyon
+33 (0)4 28 38 12 12
www.museedesconfluences.fr

MARSEILLE
MUCEM – Musée des civilisations de
l'Europe et de la Méditerranée
08-11-2023 – 11-0-2024
Une autre histoire du monde
Esplanade du J4 113002 Marseille
+33 (0)4 84 35 13 13
www.mucem.org

Musée d'Histoire de Marseille
16-12-2022 - 12-11-2023
*Trésors coupables. Pillages archéologiques
en France et le bassin méditerranéen.*
Rue Henri Barbusse 2 – 13001 Marseille
+33 (0)4 91 55 36 00
www.musee-histoire-marseille-voie-historique.fr
!! Tengevolge van de recente rellen is het
museum tot nader order gesloten !!

MONT-SAINT-MICHEL
Centre des Monuments nationaux
20-05-2023 - 05-11-2023

*La demeure de l'archange, 1000 ans
d'histoire et de création à l'abbatiale du Mont-
Saint-Michel*
Abbaye du Mont-Saint-Michel 50170 Mont-
Saint-Michel
+33 (0)2 33 89 80 00
www.abbaye-mont-saint-michel.fr

MOULINS
Musée Anne-de-Beaujeu
04-02-2023 - 17-09-2023
*La fabuleuse aventure archéologique du
docteur Bailleau*
Place du Col Laussedat 5 – 03000 Moulines
+33 (0)4 70 20 48 47
www.maballier.fr

NICE
Musée national du Sport
t/m 17-09-2023
Victoires
Allée Camille Muffat 6, Stade Allianz Riviera -
06200 Nice
+33 (0)4 89 22 44 00
www.museedusport.fr

NIMES
Musée de la Romanité
t/m 31-12-2023
Mémoire vive Oliver Laric
Boulevard des Arènes 16 – 30000 Nîmes
+33 (0)1 48 2102 10
www.museedelaromanite.fr

NISSAN-LEZ-ENSERUNE
Oppidum et Musée archéologique
d'Ensérune
17-06-2023 – 17-09-2023
*Esprits des steppes. Art des Nomades de
Mongolie*
34440 Nissan-Lez- Ensérune
+33 (0)4 67 32 60 35
www.enserune.fr

OUISTREHAM

Le Pavillon, centre socioculturel
Archéologie du littoral à Ouistreham : la fouille du Planimètre
Jusqu'au 18 septembre 2023
Rue des arts, 11 - 14150 Ouistreham
<https://www.inrap.fr/archeologie-du-littoral-ouistreham-la-fouille-de-planimetre-17326>

PARIS

Cité de l'architecture et du patrimoine, Palais Chaillot
15-02-2023 - 29-04-2024
Notre-Dame de Paris. Des bâtisseurs aux restaurateurs
Place du Trocadéro et du 11 Novembre 1 – 75116 Paris
+33 (0) 58 51 52 00
www.citedelarchitecture.fr

Grande Halle de la Vilette
07-04-2023 – 06-09-2023
Ramsès & l'or des Pharaons
Avenue Jean Jaurès 211 – 75019 Paris
+33 (0)1 40 03 77 01
www.expo-ramses.com

Monnaie de Paris
t/m 24-09-2023
L'argent dans l'art
Quai de Conti 11 – 75006 Paris
+33 (0)1 40 46 56 66
www.monnaiedeparis.fr

Musée de l'Homme
17-11-2023 - 20-05-2024
Préhistomania
Place du Trocadéro 17 - 75016 Paris
+33 (0)44 05 72 72
www.museedelhomme.fr

Musée du Louvre
t/m 2027
De Dilmun à Tylos. Voyage archéologique au Royaume de Bahrein.
Rue de Rivoli – 75001 Paris
+33 (0)1 40 20 50 50

Musée national des Arts asiatiques Guimet
T/m 18-09-2023
Médecine d'Asie: L'art de l'équilibre
Place de l'Éléna 6 – 75016 Paris
+33 (0)1 56 52 54 33
www.guimet.fr

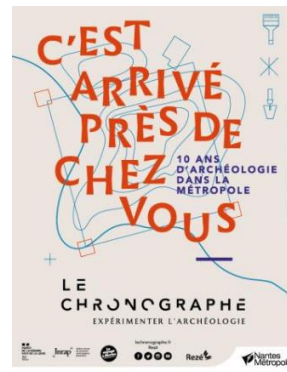
Station Montparnasse-Bienvenue Paris 15e
la galerie souterraine
12-07-2023 - 25-09-2023
Voyage en Gaule antique: l'archéologie dans le métro à Montparnasse-Bienvenue
Station Montparnasse-Bienvenues
17 Bd de Vaugirard, 75015 Paris
www.inrap.fr

PERIGUEUX

Vesunna, site-musée gallo-romain, parc de Vésone
t/m 31-12-2023
Agatha Christie en quête d'archéologie.
Rue du 26e Régiment d'Infanterie 20 – 24000 Périgueux
+33 (0)5 53 53 00 92
www.perigueux-vesunna.fr

REZÉ

Le Chronographe
11-02-2023 – 07-01-2024
C'est arrivé près de chez vous. 10 ans d'archéologie dans la Métropole
Rue Saint-Lupien, 21 - 44400 Rezé
+33 (0)2 52 10 83 20
www.lechronographe.nantesmetropole.fr

ROUEN

Musée des Beaux-Arts
13-05-2023 - 18-09-2023
La chambre des visiteurs, à table!
Esplanade Marcel Duchamp – 76000 Rouen
+33 (0)2 35 71 28 40
www.mbarouen.fr

Musée des Antiquités
16-06-2023–05-03-2024
Plombant ? Voyage au fil de la Seine
Rue Beauvoisine 198 – 76000 Rouen
+33 (0)2 35 98 55 10
www.museedelaceramique.fr

PLOMBANT ? VOYAGE AU FIL DE LA SEINE

18 Juin 2023 - 5 Mars 2024

SAINT-MARCEL

Musée d'Argentomagus

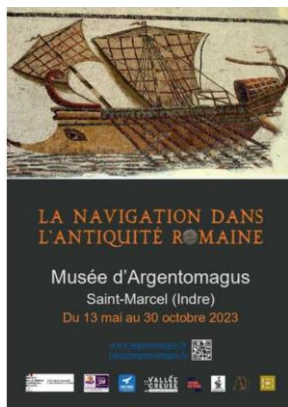
13-05-2023 - 01-10-2023

Mât de misène. La navigation dans l'Antiquité romaine

Les Mersans, 36200 Saint-Marcel

+33 (0)2 54 24 47 31

www.argentomagus.fr

SAINT-PONS-DE-THOMIERES

Musée de Préhistoire Régionale

t/m 16-10-2023

Exposition Archéochrono – Néolithique

Grand Rue, 8 - 34220 Saint-Pons-de-Thomières

+33 (0)4 67 97 22 61

www.musees-occitanie.fr/musee/musee-de-prehistoire-regionale-de-saint-pons-de-thomieres/

SAINT-RAPHAEL

Musée archéologique de Saint-Raphaël

05-05-2023 -30-09-2023

Magenta: sur les traces des empires engloutis

Rue des templiers – 83530 Saint-Raphaël

+33 (0)4 94 19 25 75

www.ville-saintraphael.fr/cultivee/musees/musee-archeologique

VIF

Musée Champollion

21-10-2022 – 31-10-2023

Musée Champollion en Isère, un chantier déchiffré

Rue Champollion 45 - 38450 Vif

+33 (0)4 57 58 88 50

www.musee.isere.fr/musee/musee-champillion

VILLENEUVE-LEZ-AVIGNON

Fort Saint-André

15-06-2023 - 06-11-2023

Quoi de neuf au Moyen âge ?

L'archéologie révèle ses secrets

Rue montée du Fort - 30400 Villeneuve-lez-Avignon

+33 (0)4 90 26 08 72

www.fort-saint-andre.fr

MONACO

MONACO

Musée d'anthropologie préhistorique de Monaco

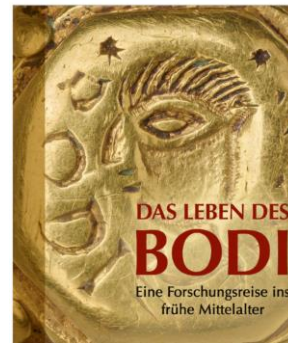
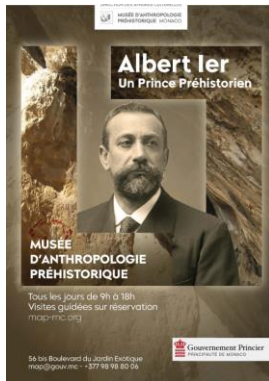
t/m 31-12-2023

Albert Ier: Un prince préhistorien

Boulevard des Jardins Exotiques, 56bis - 98000 Monaco

+37 7 98 98 80 06

<https://map-mc-org>

DUITSLAND

BERLIN

Staatliche Museen zu Berlin- Museeninsel

Neues Museum

19-10-2017 - 22-09-2024

Die Krone von Kertsch. Schätze aus Europas Frühzeit

04-05-2023 - 14-01-2024

Archäologischen Schätze aus Uzbekistan: Von Alexander dem Großen bis zum Reich der Kuschan

James-Simon-Galerie, Bodestraße

10178 Berlin

+49 (0)30 266424242

Altes Museum

07.10.2022 - 14.01.2024

Klasse und Masse. Die Welt griechischer Tonfiguren.

Am Lustgarten 10178 Berlin

+49 (0)30 266424242

Bode-Museum

26.05.2023 - 07.04.2024

Ius in nummis Die Sammlung Thomas Würtenberger

Am Kupfergraben, Eingang über die Monbijoubücke 10117 Berlin

+49 (0)30 266424242

www.smb.museum

BONN

Rheinisches Landesmuseum für Archäologie, Kunst- und Kulturgeschichte

23-03-2023 - 15-10-2023

Das Leben des Bodi. Eine Forschungsreise ins frühe Mittelalter

Colmantstr. 14-16 – 53115 Bonn

+49 (0)2 28 2070-351

www.landmuseum-bonn.lvr.de

HANNOVER

Niedersächsischen Landesmuseum

09-06-2023 - 04-02-2024

Tempo. Tempo! Tempo?

Eine Geschichte der Geschwindigkeit

Willy-Brandt-Allee 5 - 30169 Hannover

+49 (0)511 9807 686

www.landmuseum-hannover.niedersachsen.de

KONSTANZ

ALM - Archäologisches Landesmuseum

Baden-Württemberg

13-03-2022 - 10-09-2023

Burggeschichten. Die Archäologie & Playmobil

06-04-2023 – 08-10-2023

Gladiatoren: Helden des Kolosseums

Benediktinerplatz 5D - 78467 Konstanz

+49 7531 9804-0

www.alm-bw.de

MANCHING

Kelten Römermuseum

02-06-2023 – 10-09-2023

Antike in Bayern

Im Erlet 2, - 85077 Manching

+49 (0)8 459 32370

www.antike-in-bayern.de

www.museum-manching.de

MANNHEIM

Rem - Reiss-Engelhorn-Museen
14-04-2023 – 08-10-2023
Mannheim – Eiszeit, Klima, Wandel
Bundesgartenschau 2023, U-Hall

Museum Weltkulturen
15.10.2023 – 28.7.2024
Rom lebt ! Met dem Handy in die Römerzeit
+49 (0)621 293 37 71
www.rem-mannheim.de

NÜRNBERG

Naturhistorisches Museum -Foyer
12-2023 – 05-2024
Aqua – Wasser in der Antike
Norishalle - Marienortgraben 8 - 90402
Nürnberg
+49 911 227970
www.nhq-museum.de

SPEYER

Historisches Museum der Pfalz
01-10-2023 - 15-09-2024
We Love Playmobil: 50 Jahre
Spielgeschichte(n).
Domplatz 4 - 67346 Speyer
+49(0)6232 13 25 0
www.museum.speyer.de

GROOT-BRITTANNIE

LONDON

British Museum
02-11-2023 – 11-02-2024
Burma tot Myanmar: 1500 years of
connection and isolation
Great Russell Street – WC1B3DG London
+44 20 7323 8299
www.britishmuseum.org

OOSTENRIJK

INNSBRUCK

Tiroler Landesmuseen
Museum im Zeughaus
02-12-2022 - 08-10-2023
Geld – Macht – Geschichte.
Römische Münzen erzählen.
Zeughausgasse 1 - 6020 Innsbruck
+43 (0) 512 59489
www.tiroler-landesmuseum.at

LÄNGENFELD

Öztaler Museen Längenfeld
05-05-2023 – 24-10-2023
Land – Sorten – Vielfalt:
100 Jahre Tiroler Genbank
Lehn 23b-24 - 6444 Längenfeld
+43 (0)664 910 23 21
www.oetztalermuseen.at

© Maria Kirchner

MISTELBACH

MAMUZ Museum Mistelbach
18-03-2023 - 26-11-2023
Kelten
Waldstraße 44-46 - 2130 Mistelbach
+43 2572 20 719
www.mamuz.at

MAMUZ Schloss Asparn/Zaya
18-03-2023 - 26-11-2023
Von der Urgeschichte bis ins Mittelalter
16-03-2023 - 26-11-2023
Aufgezeichnet! Von der Höhlenmalerei zum
modernen Comic
t/m 26-11-2023
Archäo Basis
Schlossgasse 1 - 2151 Asparn/Zay
+43 2572 20 719
www.mamuz.at

WIEN

Römermuseum
11-05-2023 –

*Viel Lärm um Geschichte. Die Künetten
Wiens*

Hoher Markt 3 - 1010 Wien

+43 1 535 56 06

www.wienmuseum.at/roemermuseum

ZWITSERLAND

BASEL

Antikenmuseum Basel und Sammlung
Ludwig

19-11-2023 – 26-05-2024

Iberians

St.-Alban Graben 5 – 4010 Basel

+41 61 201 12 12

www.antikenmuseumbasel.ch

LAUSANNE-VIDY

Musée romain

t/m 24-09-2023

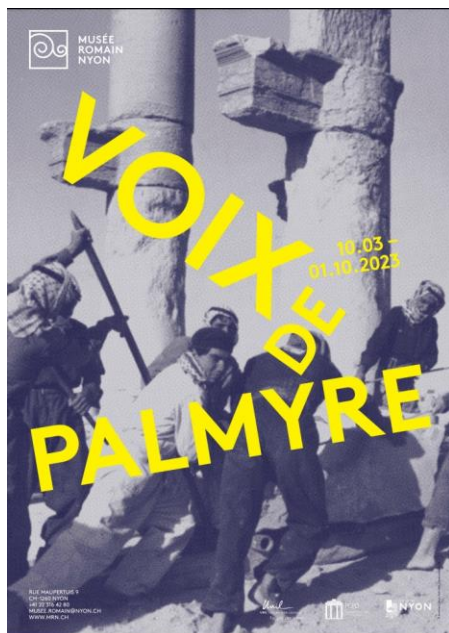
*Retour vers le futur antérieur. Trésors
archéologiques du 21e siècle*

Chemin du Bois-de-Vaux, 24 – 1007

Lausanne

+41 21 315 41 85

www.lausanne.ch/mrv

NYON

Musée romain

10-03-2023 - 01-10-2023

Voix de Palmyre

Rue Maupertuis 9 – 1260 Nyon

+41 22 316 42 80

www.mrn.ch

TIJDSCHRIFTEN

Samenstelling Suzanne DeCock, m.m.v. redactie

ARCHÉOLOGIA

Nr. 619 - avril 2023

04-07: *Actualité des musées.*

08-09: *Grandes questions de l'Archéologie.*
Demoule J.-P.: *Archéologie et pseudoarchéologie.*

10-19: *Actualité de la recherche et fouilles.*

10-11: Daniel J.: *Peuplement. Des deux côtés de la Seine.*

12: Daniel J.: *Ariège. Un mystérieux rituel.*

13: E.F.: *Marseille. Âge du Bronze et Moyen Âge à La Capelette.*

13: E.F.: *Savoie. Des thermes antiques à Yenne.*

14-15: Le Quellec J.-L. & Pigeaud: *Débat préhistorique: déchiffrer les signes: oui aux amateurs mais avec méthode!*

16: Mason Mourey J.: *Archéologie expérimentale. Une villa romaine avec le projet RHEA.*

17: E.F.: *Maubeuge. Berges de la Sambre médiévale.*

17: E.F.: *Rennes. Une carrière de schiste antique.*

18-19: Goullin, Cl.: *Civilisation Maya. Où en sont les mayanistes?*

20-21: *Objet du mois.* Jouys Barbelin, C.: *Quand l'Histoire abrite les sciences au château de Saint-Germain.*

22-29: *Exposition.* Farout, D.: *Ramsès. Une exposition pharaonique à la Villette.*

30-45: *Dossier. Le patrimoine méconnu de l'Archéologie des fleuves et des rivières.*

32-33: Dumont A. & Nectoux E.: *Etat de la recherche sur le patrimoine fluvial immergé.*

34-35: Nieloud-Muller S.: *Les cours d'eau et le religieux dans le monde romain.*

36-38: Dumont A., Moyat Ph., Nouredinne K. & Cayre M.: *Exploiter la forge motrice de l'eau et les ressources.*

39-40: Bonnin Ph., Letuppe, J. & Moyat, Ph.: *Naviguer sur les rivières.*

41-43: *Bâtir des ponts sur les rivières.*

44-45: Debrand B., Eeckman A. & Hoyau Berry A.: *Lutter contre les crues et contrôler la Loire.*

46-53: *Visite.* Plassard Fr.: *La grotte de Rouffignac, toujours connue, longtemps méconnue.*

54-59: Ranzoni A.: *Fouille du mois. Découverte d'une villa gallo-romaine dans les Landes.*

60-67: *Découverte.* Lemaire Fr.: *Fouiller l'enfer au paradis aux Baléares. L'île de la mort des guerriers de l'Empire.*

68-71: *Archéofolio.* Tassignon I.: *Regards sur l'Antiquité gréco-romaine par Jean Claude Gandur.*

72-78: *Guide.*

72-75: *Guide des livres.*

76-78: *Guide des manifestations.*

Nr. 620 – Mai 2023

04-07: *Actualités des Musées.*

08-09: *Grandes questions de l'Archéologie.*

Demoule J.-P.: *L'archéologie du cheval.*

10-21: *Actualité des fouilles:*

10-11: *Languedoc. 20.000 ans à Bellegarde.*

12: Daniel J.: *Mer baltique. Un bateau très épicé.*

13: E.F.: *Saône-Loire. Sur les traces de l'artisanat potier à Sevrey.*

13: E.F.: *Reims. Un site monumental des Ile et IIIe siècles.*

14-15: Vincent Gh., Houix B. & Tosna D.: *Nîmes. Les sols décorés de l'avenue Jean Jaurès.*

16-17: Sadania M. & Jaouen M.: *Antibes. Une découverte canon.*

18-19: Daniel J.: *Equitation. Les plus anciens cavaliers retrouvés.*

20-21: Ranzoni A.: *Lot-et-Garonne. Un rare camp militaire romain du 1er siècle.*

22-23: *Objet du mois.* Simon-Millot R.: *Le mobilier néolithique de prestige et d'importation de Tuchenn Pol.*

24-29: *Exposition.* Fournié E.: *La grande épopée des Normands.*

30-45: *Dossier.*

30-31: Briquel Chatonnet Fr. e.a: *Quoi de neuf sur les Phéniciens?*

32-33: Briquel Chatonnet Fr.: *Qui étaient les Phéniciens?*

34-35: Gubel E.: *La redécouverte des terres phéniciennes.*

36-37: Hawley R. & Briquel Chatonnet Fr.: *L'alphabet phénicien.*

38-39: Caubet A.: *Navigation et commerce chez les Phéniciens.*

40-41: Le Meaux H.: *L'Artisanat phénicien.*

42-43: Gubel E.: *Un riche art international.*

44-45: Bernardin St.: *La religion des Phéniciens.*

46-53: *Fouille du mois.* Pellé R.: *Les coulisses secrètes de l'amphithéâtre de Nîmes.*

54-61: *Visite.* Delécolle A.: *Dans les coulisses du site archéologique et du futur musée Segeta.*

62-78: *Guide.*

62-67: *Chantiers de fouilles.*

68-71: *Archéofolio. Le pouvoir de luxe.*

72-73: *Livres.*

74-75: *Librairie archéologique.*

76-78: *Calendrier des manifestations.*

Nr. 621 - juin 2023

04-07: *Actualité des Musées.* Fournié É., Durand-Gallet S. & Tillier-Chevallier A.: *Arc-et-Senans: plongée dans le patrimoine mondial.*

Paris: hommage aux maîtres.

Paris: à poil et en cheveux.

Caen: mortelle Méduse.

Landévennec : une abbaye phénix.

Paris : on ouvre ses chakras.

Dieppe : épaves de la côte d'albâtre.

Monaco : sa Majesté des grottes.
Le Mont-Saint-Michel : la demeure de l'archange.

Lyon : voyage en Oman.

08-09: *Grandes questions de l'archéologie.* Demoule J.-P.: *L'archéologie, science des rapports?*

10-17: *Actualité des fouilles et de la recherche.*

Fournié É., Jacques D., d'Errico Fr., Doyon L., Bon C. & Guarino-Vignon P.: *Paris: le cimetière gallo-romain de Port-Royal.*

Espagne: *un outil pour la couture vieux de 40 000 ans.*

Égypte: *de Saqqara à Amiens.*

Eure: *des chasseurs de chevaux en Normandie.*

Grotte Mandrin: *le dernier des Néandertaliens.*

Azerbaïdjan: *comprendre la néolithisation tardive du Sud Caucase.*

Corse-du-Sud: *une occupation néolithique sur les flancs de la Punta Campana.*

Marne: *mille-feuilles archéologiques à Châlons-en-Champagne.*

18-19: *L'objet du mois.* Féret S. & Saget R.: *Énigmatiques trukatrou!*

20-25: *Exposition.* Tillier-Chevallier A.: *Art de la Préhistoire en Pyrénées.*

26-39: *Dossier.* Brangé J., Bolly A., Carpentier V., Sauvage C., Benoît L., Landolt M. & Le Boulaire A.: *Pour une archéologie de la Seconde Guerre mondiale.*

40-45: *Grands archéologues.* Duyrat Fr.: *Henri Seyrig, père de l'archéologie syrienne.*

46-5: *Fouille du mois.* Cuny J.: *Ile de Tylos: Bahreïn au cœur du commerce antique.*

52-69: *Journées européennes de l'Archéologie.* Les 16, 17 et 18 juin 2023 se tiendra la 14e édition des Journées européennes de l'archéologie (JEA).

DOSSIERS D'ARCHEOLOGIE

Nr. 416: mars-avril

03: Lichtenberg L.: *Klimaatcrisis treft ook historisch erfgoed.*

04-11: *Nieuws uit de Lage Landen.*

06-11: Thiébault St.: *L'humanité et son environnement. Plusieurs millénaires de coévolution.*

12-15 Guiot J.: *Comment reconstituer les climats du passé?*

16-19: Magny M.: *De l'holocène à l'anthropocène. Des forçages naturels au forçage anthropique.*

20-23: Balzeau A.: *Les changements climatiques et le genre Homo.*

24-27: Pigeaud R.: *Les grottes ornées, témoins du climat?*

28-33 Langlais M. & Laroulandie V.: *Le tardiglaciaire: la fin d'un monde?*

34-39: Berger J.-Fr.: *Le rôle du climat dans le processus de néolithisation.*

40-43: Demoule J.-P.: *Migrations et climat.*

44-47: Haldon J., Chase A.F., Eastwood W. ea: *Climat et fin des civilisations? L'effondrement en question.*

- 48-51: Bernigaud N.: *Les sociétés face aux changements climatiques en Gaule.*
- 52-55: Rossignol B.: *Dans l'Antiquité tardive, le monde romain à l'épreuve du climat?*
- 56-61: Catteddu I., Hurard S. & Carcaud N.: *Optimum et petits âges glaciaires aux époques médiévale et moderne.*
- 62-65: Bernigaud N.: *Le climat en France au XIXe siècle. Prélude d'un dérèglement ?*
- 66-71: Interview. Valérie Masson-Delmotte: "Nous assistons à une rupture de l'évolution du climat à l'échelle planétaire".
- 72-73: *En bref.*
- 74-75: *Recherche en cours.* Koppe M.: *Un bol figuré révèle la richesse culturelle de la Bactriane du Ve siècle.*
- 76: *Autour d'une expo.* Carrier B.: *À la rencontre du Dr Bailleau (1830-1909) au musée Anne-de-Beaujeu.*
- 78-79: *Autour d'une expo.* Joncheray Cl.: *Passé et futur d'Alexandrie au Mucem.*
- 80-81: *Livres.*

Nr 417: mai-juin 2023

- 06-09: Groenen M.: *Comment définir l'art préhistorique.*
- 10-13: Robert E.: *Style artistique et datation.*
- 13: Valladas H. & Tisnérat-Laborde N.: *La méthode de datation par le Carbone14.*
- 14-18: Pigeaud R.: *L'Eternel retour aux grottes ornées.*
- 17: Fuentes O.: *De nouveaux dangers pour les grottes.*

- 19: Schwab C.: *La salle Piette au Musée d'Archéologie nationale.*
- 20-23: Fuentes O., Garate D. & Rivero O.: *Outils méthodes d'étude de l'art préhistorique.*
- 24-27: Plassard F.: *Qui sont les artistes?*
- 28-33: Fritz C. & Tosello G.: *L'Art paléolithique, entre nature et culture.*
- 34-39: Paillet P.: *Le bestiaire dans l'art paléolithique.*
- 40-45: Sauvet G. & Sanchidrian Torti J.-L.: *Les graphismes non iconiques.*
- 46-51: Fuentes O. & Simonet A.: *L'Humain, un sujet comme les autres?*
- 52-55: Fritz C. & Tosello G.: *La conque de Marsoulas quand la trompe marine résonnait dans la grotte.*
- 56-59: Taubry Th. & de Balbín-Behrmann R.: *Le plein air, un espace d'expression.*
- 60-65: Álvarez Fernandez E.: *La parure préhistorique.*
- 66-69: Sauvet, G. & Ruiz Lopez J.-Fr.: *Du Paléolithique au Néolithique. Art mésolithique et art du Levant espagnol.*
- 72: *En bref.*
- 74-75: *Recherches en cours.* Bertrand Carrier B.: *Étude et restauration d'une momie égyptienne du musée de Picardie.*
- 76-77: *Recherches en cours.* Koppe M.: *Un traité de Ptolémée retrouvé dans une encyclopédie chrétienne.*
- 78-79: *Autour d'une expo.* Carrier B.: *Apollon dans tous ses états à Lillebonne.*
- 80-81: *Livres.*

ARCHEOLOGIE MAGAZINE
2023/2

- 03: Lichtenberg L.: *Romeinse villa's.*
- 04-08: *Nieuws uit de Lage Landen.*
- 04: *De schatvondst van Hoogwoud.*
- 05: *De Bentvueghels.*
- 06-12: *Buitenlands Nieuws.*
- 06: *Expeditie Egypte.*
- 07: *Voorbij de muren.*
- 08: *Nieuwe sporen naar het verleden.*
- 09: Vermeulen J.: *Archeologie bevestigt belang van Reims in Romeinse tijd.*
- 10-11: Lichtenberg L.: *Begravingen in het Rijnland.*

- 11: Vermeulen J.: *Mini-sfinx*.
 12: Vermeulen J.: *Nieuwe ontdekkingen in de piramide van Cheops*.
 13: *Nieuws Van Museumpark Archeon*.
 Keur A.: *Oorlog in en om Holland: Strijd in de Graventijd. Wapengekletter, er leek geen einde aan te komen*.
 14-16: Omzien. Verhart L.: *Over en weer*.
 18-21: *Nederland: Soliman, D.: Kemet – Egypte in hiphop, jazz, soul en funk. Een reis door muziekgenres waarin het oude Egypte centraal staat*.
 22-23: *Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed: Het verhaal van de villa Voerendaal verteld* (www.cultureel-erfgoed.nl/publicaties/publicaties/2023/01/01/villa-voerendaal).
 24-31: *Italië: Lichtenberg L.: De Villa dei Quintilii. 'Oud Rome': imposant en rustiek ruïnecomplex aan de Via Appia*.
 33: Column. Oudheden Onderzoekt! De Bruin J.: *Een armband voor Hercules Magusanus*.
 34-38: *Nederland. Nieuwpoort (NI) – klein maar fijn. Gaaf vestingstadje met bewogen historie*.
 39: *Nieuws van Faculteit Archeologie Universiteit Leiden. Grip op het verleden: archeologisch handlezen. Onderzoek naar post middeleeuwse gebruikssporen*.
 40-44: *Europa. Boots D.: De graaf achter het graf. De waarheid achter 'de vloek van de farao'*.
 46-50: *Nederland. Kok R.: Het Nederlands Onderzoekers Paradijs. Op zoek naar sporen van pioniers en onderduikers in de Noordoostpolder*.
 51: Column Clerinx H.: *Rijdier van de Kerstman*.

52-53: *Archeologisch tafelen: Beertsen S.: Waarom eren we wat we eten? Welke historische stappen hebben geleid tot onze voedselkeuze*.

54-58: *Spanje. Janssens I.: Een dolmenroute in het wijngedebied van de Rioja. Indrukwekkende neolithische monumenten in een fraai pittoresk landschap*.

60-62: *Boeken. Nieuwe publicaties*.

63: *Agendatips*.

64-65: *Internationaal tentoonstellingen*.

2023/3

04-05: *Lichtenberg, L.: Imposante presentatie van historie Molukkers in Drenthe*.

06: *Clerinx, H.: Zeven menhirs ontdekt in Wéris (B)*.

07: *Gemeente Heerlen: Heel Heerlen graaft*.

08: *Gallo-Romeins Museum koopt volledige goudschat*.

08-09: *Opgraving binnentuin Allard Pierson*.

09: *Soliman D.: Internationale Egyptologen-congres in Leiden*.

10-11: *Lichtenberg L.: Voor eeuwig in de Westhoek*.

12-13: *Nieuws Buitenland*.

Vermeulen J.: Grafveld van de Parissi ontdekt bij metrostation.

Soedanese musea onder vuur.

14-16: *Omzien. Verhart L.: Lang en geduldig zoeken (steentjeszoekers)*.

18-21: *Nederland: Vondsten uit Vechten. Verzamelgeschiedenis RMO-collecties uit Vechten, leidraad voor Expo.*

22-27: *De Egyptische topcollectie van Brussel. Het verhaal van een unieke verzameling in Museum Kunst & Geschiedenis.*

28: *Nieuwe publicaties. Van Zoetendaal en gemeente Amsterdam (red.) Onder de Amstel.*

29: *Nieuws Van Museumpark Archeon. Archeon lééft, aan alle kanten. Rijkdom aan soorten in flora en fauna*

30-33: *Nederland: De rijkscollectie op reis. Van Wijk I.: Project 'Onder Ons' combineert regionale en nationale archeologische collecties.*

35: *Nieuws van Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. RCE: Prehistorische vuurstenenmijnen nu in volle glorie te bewonderen. Heropening vuurstenenmijnen Rijksholt.*

36-40: *Italië: Janssens I.: Romeinse villa's aan de Amalfikust. Geliefd toevluchtsoord voor rijke elite van het oude Rome.*

48-52: *Toebosch Th.: Onderzoek naar bewoningssporen in de Pontijnse moerassen. Hoe archeologie en kunst elkaar inspireren.*

41: *Nieuws van Faculteit Archeologie Universiteit Leiden. Nieuwe methode van DNA-analyse.*

42-46: *Nederland. van Schalk A.: Constantijn Huygens - de Uomo Universale van de Lage Landen.*

53: *Column. Clerinx H.: Van roestklompje tot harnas.*

54-55: *Archeologisch tafelen. Beertsen S.: Aten de Romeinen al mayonaise in de snackbar? Mayonaise – koning van alle sauzen.*

56-60: *Europa. Kuipers J.: Sint-Ursula en haar 'Goldene Kamer'. Romeinse beenderen als middeleeuwse relieken.*

61: *Column. Oudheden Onderzoekt! Willemsen A.: Kruik van Otto de Grote.*

63: *Agendatips.*

64: *Tentoonstellingen Internationaal.*

EX SITU

Nr. 38 Januari-Februari-Maart 2023

6-7: *Strop J.: Hoe een financiële besparing een culturele kennisverarming van formaat kan zijn.*

10-11: *Forum Vlaamse Archeologie: De Gentse erfenis. Een hypotheek op archeologisch onderzoek, publiekswerking en draagvlak.*

13-15: *Dorau T.: Waar archeologie en design elkaar ontmoeten.*

16-18: *Vanden Bronne J. & Vanoverbeke R.: Goed gevonden.*

20-21: *Pletinck R. & Beeckman D.: Uit het depot. Winterpret.*

22-23: *Jennes N.: De oudste bieslook van de Lage Landen.*

23-31: *Gheyle W. & Van den Bussche L.: Gif mo Goaze! 80km archeologie dwars door **West-Vlaanderen**.*

32-33: *Piessens D.: Portugese taça de água. Een waterkom uit Mechelen.*

34-39: *Van Hecke C.: Eén sector, twee podcasts.*

42-45: *Van den Haute T.: Koffie en anjovispasta. Een Brits kamp uit WO1 in **Heuveland**.*

46-47: *Reyns N.: Wa is da? Propere jongens die Romeinen.*

48-49: *Ervynck A.: Column. En plein public.*

Nr. 39 April-Mei-Juni 2023

6-9: *Verwerft D. & Speecke M.: Raamland in **Brugge** herontdekt. Middeleeuwse lakenproductie.*

10-15: Deschepper E. & Dorau T.: *Het verhaal achter Het verhaal van Vlaanderen. De makers van de populaire televisieserie aan het woord.*

16: Cosyns P.: *Wa is da ? Een Karolingische fibula uit Noorderwijk.*

18-23: Van der Waa M.: *90 jaar onderzoek langs de Molsse Nete.*

24-25: Hazelof A. & Lombaerts L.: *Goed gedetecteerd. Zoek mee met detectoriste Nancy Van Orle.*

26-31: Minsaer K.: *Het verleden komt kijken. Stad Antwerpen integreert vestingresten in het stadsbeeld.*

32-33: Beke F.: *De plundering van een herberg in **Stene**.*

34-37: Van den Notelaer D.: *Opedoken. Scheepswrak in Skaftö.*

40-45: Van Biervliet Z. & Deschepper E.: *Metalhead. Interview met Pieterjan Deckers over middeleeuws metaal.*

46-47: Vanoverbeke R.: *Graven in de middeleeuwse haven van **leper**.*

48-49: Van Hecke C.: *Column. Conflict, het enige 'mobile perpetuum'?*

Ex situ Brochure Archeologiedagen 2023
26, 27 en 28 mei 2023

6-7: Bungeneers J.: *Eigenaardig. Kunst en Archeologie in dialoog.*

8-11: *Ex Situ: Brabantse mottes. Op ronde met Hadewijch Degryse.*

12-17: Bogaert N.: *Tips voor kinderen en jonge gezinnen.*

18-19: *Archeologiedagen Antwerpen.*

20-21: *Verrassend en veelzijdig Mechelen.*

22-23: *Archeologiedagen Limburg.*

24-25: *Stad of platteland ? In Zuid-Oost-Limburg hoef je niet te kiezen.*

26-27: *Archeologiedagen Oost-Vlaanderen.*

28-29: *Actieve wandelaar, sportieve fietser of stille genieten ? Kies de Vlaamse Ardennen !*

30-31: *Archeologiedagen Vlaams-Brabant.*

32-33: *Pittoresk, charmant en met vol geschiedenis. Ontdek de Brabantse kouters tijdens de Archeologiedagen.*

34-35: **Archeologiedagen West-Vlaanderen.**

36-37: **Grenzeloos genieten in de Westhoek tijdens de Archeologiedagen.**

38-39: Bogaert N.: *Hoe maakt u het? Archeologiedagen voor handige Harry's.*

40-43: Van de Vijver M.: *De citadel van Antwerpen. Bewaard, op schaal herbouwd en nu tentoongesteld.*

44-45: Lombaert L. & Bogaert N.: *Lemberge heel wat ouder dan gedacht.*

46-47: *Emma en Otis zoeken verder.*

48-49: *Het oor en oog van de archeoloog. Vier tips voor lezingen.*

LEVEND STENE

Contactblad van Heemkring 't Schorre Steene

46, 2023 nr. 1

5-7: Metsu F.: *Het archeologie-weekend van de heemkring*

BOEKBESPREKING

Samenstelling Suzanne DeCock, m.m.v. redactie

De Vergeten Stad: Het Inspirerende verleden van Forum Hadriani

In 117 beleefde het Romeinse Rijk een kantelpunt. Keizer Hadrianus verkoos consolidatie boven expansie binnen goed verdedigbare grenzen. Het bekendst is hij wellicht voor de muur die hij liet bouwen tussen het huidige Engeland en Schotland

Van Forum Hadriani bij Den Haag blijft bovengronds niks over. De restanten ervan

werden dan ook pas in de 19de eeuw ontdekt. Maar onder het maaiveld ligt een rijke en vooral uitzonderlijk goed bewaarde site, juist doordat het grondwater in Voorburg zo hoog staat – wat belet dat organische resten gaan rotten. Er zijn houten wijnvaten, wagenwielen en emmers gevonden, en zelfs broodresten, inkt en uitwerpselen van mensen en dieren. Werden ook blootgelegd: het stratenplan, de omwalling, de huizen, het badhuis en de haven.

Behalve over het dagelijks leven in een Romeinse grensstad leert het archeologisch onderzoek in Forum Hadriani ook meer over de stichter ervan en over diens keizerlijke blik op de wereld.

In de sporen van het stadsontwerp schemert respect voor de lokale cultuur door, passend bij een van de eerste keizers wiens familie niet van het Italiaanse schiereiland kwam. De auteur verweeft de persoonlijke geschiedenis van Hadrianus met die van Forum Hadriani. Met Hadrianus waaide een nieuwe wind door het Romeinse Rijk, en dat is te zien aan het grondplan van Forum Hadriani. Dat staat een beetje gedraaid tov de oorspronkelijke bebouwing. Een praktische verklaring moet wellicht worden gezocht in de zuidwestenwind. Maar de draai die Hadrianus aan de door hem gestichte stad in 122 gaf is ook symbolisch. Want een grote uitbreiding van het villa-complex dat de keizer bij Rome liet bouwen vertoont exact dezelfde oriëntatie (22,5 graden tov het noorden).

Volgens Hadrianus waren de Lage Landen geen winderige, natte uithoek waar je liever wegbleef. 'De belangrijke noordgrens lag hier, waarlangs grote legioenen waren gelegerd.. En als keizer was het belangrijk dat je gezicht liet zien'. Die moesten natuurlijk gevoed worden, met graan aangevoerd vanuit Tongeren en vlees vanuit Forum Hadriani.

Het boek *Vergeeten Stad* is de neerslag van jarenlange studie van het archeologische onderzoek uitgewerkt in zijn doctoraat in 2010.

Starckx, S. DS di 04-10-2022.

Op de website van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden is een webexpositie te zien over de vergeten stad (uitsluitend online,

<https://www.rmo.nl/tentoonstellingen/pop-up-tentoonstellingen/de-vergeten-stad-der-verwondering/>

Zie ook: Museum Swaensteyn:

Huygens'Swaensteyn

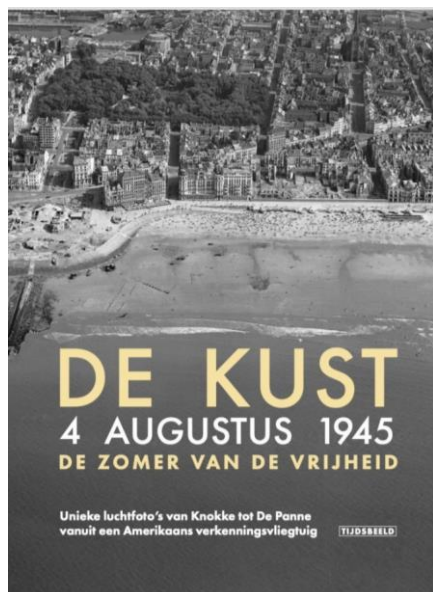
Herenstraat 101

2271 CC Voorburg

31 (0)70 386 1673

<https://www.swaensteyn.nl/Romeinen>

De Kust, 4 augustus 1945: De zomer van de vrijheid

In het boek vindt u een panorama van de volledige kust, op 4 augustus 1945

gefotografeerd door een Amerikaans verkenningsvliegtuig.

Deze unieke fotoreeks brengt in een momentopname een prachtig tijdsbeeld, een panorama van de volledige Belgische kust. Het zijn beelden van een toeristische regio waar niet alleen de wonden van de oorlog zichtbaar zijn maar ook – en vooral – de getuigen van een in 1940 abrupt tot stilstand gekomen toeristische ontwikkeling én de nog relatief onaangestaste landschappelijke rijkdom van duinen en polders. De uiterst gedetailleerde foto's tonen de baders in zee, de zonnekloppers en de eerste al heropgebouwde terrassen, zelfs de zandkastelen... De stranden, de duinen, de zeedijken en ook het achterland zijn nog bezaaid met wat nog rest van de Atlantikwall. Een Atlantikwall die ook in België veel ingrijpender was dan de meeste mensen vandaag nog weten. Het uitzonderlijke fotopanorama toont niet alleen de overbekende 'highlights', 'de postkaarten' van de Belgische kust. De foto's tonen ook de 'witruimte' in en tussen de badplaatsen: onbebouwde stukken zeedijk, duinen met verspreid liggende villa's en ongerepte polder- en duinengebieden.

De hoofdmoot van dit boek bestaat uit 83 groot afgedrukte luchtfoto's. Om de foto's en de haarscherpe details van de opnames zo goed mogelijk tot hun recht te laten komen kozen de auteurs voor een uitzonderlijk groot formaat zodat elke luchtfoto's op een dubbele pagina van 38 cm hoogte en 60 cm breedte afgedrukt kon worden; allemaal samen een panorama van ca. 50 meter. Hoe deze unieke luchtfoto's tot stand zijn gekomen en wat hun belang is lees je in de inleiding. Daarin beschrijven Birger Stichelbaut en Wouter Gheyle ook hoe ingrijpend de bouw van de Atlantikwall was voor elke badplaats. In een tweede tekst brengt Jeroen Cornilly het verhaal van 100 jaar kusttoerisme en -architectuur. Naar de gedetailleerde loepzuivere foto's kan men blijven kijken. In die zin is dit een interactief boek. Daarom helpen de auteurs doorheen het boek de lezer op weg met een selectie van zo'n 800 herkenningpunten, hotspots die via coördinaten op de foto's

terugggevonden kunnen worden: belangwekkende militaire structuren, hotels, villa's, toeristische infrastructuur, bijzondere architectuur of een 'oorlogsverhaal' over konvooien, radars, dichtgemetselde villa's ... Elke bladzijde is maakwerk. De hotspotpagina's van elke badplaats worden bovendien geïllustreerd met tientallen foto's van het toeristisch leven in de jaren 1925 tot kort na de oorlog en van de Duitse Atlantikwall in elke badplaats. Wat de lezer uit de luchtfoto's haalt is afhankelijk van de bril waarmee hij kijkt. Archeologen, geografen, natuurkundigen, militaire historici, erfgoedliefhebbers,

architectuurspecialisten en niet te vergeten de bewoners van de kustgemeenten en de toeristen die er graag vertoeven of er een tweede verblijf hebben ... allemaal hebben ze hun perspectief, hun eigen blik, hun eigen verhaal.

Auteurs: Birger Stichelbaut, Wouter Gheyle, Jeroen Cornilly en Mathieu de Meyer. Het boek is een samenwerking tussen de Provincie West-Vlaanderen – Atlantikwall Raversyde, de Ugent vakgroep Archeologie en Tijdsbeeld uitgeverij. 264 p, hardcover, groot formaat 38 x 30 cm.

BERICHTEN

Het is dit jaar de 35ste keer Open Monumentendag in Vlaanderen: het grootste gratis culturele eendaagsevenement

Op 10 september 2023 is het Open Monumentendag & Dag van de architectuur. Men slaat de handen in elkaar en stellen een **gezamenlijk programma samen waarin hedendaagse architectuur en erfgoed elkaar ontmoeten.**

Net als de voorbije jaren, sluit men aan bij het **Europese thema** van de Open Monumentendagen. Dit jaar is dat "living heritage", oftewel **immaterieel erfgoed**. De Europese Monumentendagen wordt dan ook een bijzonder editie waarbij men **de brug legt tussen onroerend en immaterieel erfgoed.**

In het **RAMS** (museum V.O.B.o.W. te Waarmaarde) wordt er **deelgenomen** aan de **Open monumentendag** (10-18u) onder de titel **"(on)Tastbare Archeologie"**: Archeologische objecten zijn tastbaar, maar wat vertellen ze ons over de mensen die ze gebruikten? Voor meer info, zie: <https://www.openmonumentendag.be/activiteiten/on-tastbare-archeologie>

Wallonië
9 & 10-09-2023

www.journeesdupatrimoine.be

Frankrijk

16 & 17-09-2023

www.journeesdupatrimoine.culture.gouv.fr

Brussels Hoofdstedelijk Gewest en op het grondgebied van de Stad Brussel

16 & 17-09-2023

ART NOUVEAU, KUNST VOOR IEDEREEN?

Heritage days
(urban.brussels)

Duitstalig België
9 & 10-09-2023

www.ostbelgienkulturerbe.be

Luxembourg
16 & 17-09-2023

www.journeesdupatrimoine.lu

Nederland
9 & 10-09-2023

www.openmonumentendag.nl

EXCURSIE: AARDENBURG - MUSEUM CULTUURFORUM ZONDAG 1 OKTOBER 2023

- Bezoek aan het Museum Cultuurforum van Aardenburg in zijn nieuwe behuizing & inrichting (het Archeologisch Museum heropende op 30 mei 2023).
- Bezoek aan de Sint-Baafskerk.

Aardenburg lag aan zee en op een zandrug, de hoogste plek in de omgeving. Rond 170 na Christus bouwt het Romeinse leger hier een fort (castellum) – equivalent van Oudenburg bij ons – als onderdeel van de Romeinse verdedigingslinie langs de kust van de monding van de Rijn in Katwijk tot in Noord-Frankrijk. Door de jaren werd de militaire versterking regelmatig aangepast, drie forten. Bij het fort ontstaat een kampdorp (vicus) dat waarschijnlijk Rodanum heet. Rond 300 na Christus vertrekken de Romeinen weer vanwege invallen van Germanen en overstromingen.

J.A. Trimpe Burger (1923-2008) – ere-burger van Aardenburg sinds 1986 – startte en leidde als provinciaal archeoloog jarenlang (1957-1986) het oudheidkundig stadsonderzoek te Aardenburg. Hij was tevens de oprichter en eerste conservator van het Gemeentelijk Archeologisch Museum.

In 2013 rondde provinciaal archeoloog en het gezicht van de Zeeuwse archeologie Robert van Dierendonck een wetenschappelijk onderzoek naar Romeins Aardenburg af. Op basis van deze gegevens is de tentoonstelling van het museum over Romeins Aardenburg samengesteld. Eigenlijk is het museum dus één van Roberts 'pluskinderen' geworden. In 2021 is Robert met pensioen gegaan maar sindsdien heeft hij niet stilgezeten. In mei van dit jaar hielp hij met het inrichten van het nieuwe archeologisch museum en ook nu gaat hij zijn kennis en kunde op vrijwillige basis inzetten ter verbetering van de collectieregistratie van het museum.

Een paar maanden geleden heeft de Onderzoekseenheid Historische Archeologie van Noordwest-Europa (HARG), onder leiding van professor Wim de Clercq van Universiteit Gent, een bezoek gebracht aan het nieuwe museum om een kritische blik te werpen op de afbeeldingen en teksten van de vaste tentoonstelling. Hun feedback is een waar cadeau, want hierdoor krijgen wij de kans om het nóg beter te doen voor onze toekomstige bezoekers.

Er ging al een hele geschiedenis aan het Museum vooraf. De Sluisse gemeenteraad besloot zes jaar geleden tot de bouw van een opvolger voor het museum aan de Marktstraat, dat na vijftig jaar sterk was verouderd en te klein was geworden. Naast de Sint-Baafskerk werd een nieuwe stek gevonden. De bouw kostte een miljoen euro. De opening is daarna meerdere keren uitgesteld. Eind 2021 had het opgeleverd moeten zijn, maar daar ging een streep door.

- De reis naar het verleden begint met een film over de geologische ontwikkeling van de regio en een tijdlijn ter omkadering van het verhaal. Vervolgens stap je Romeins Aardenburg binnen, dat toentertijd mogelijk Rodanum werd genoemd. Op de vloer is een grote luchtfoto van Aardenburg te zien die aangeeft waar het castellum heeft gestaan en

waar het badhuis stond. In het museum kom je meer te weten over de geschiedenis van dit fort en tref je bijzondere voorwerpen uit die tijd aan, die in Aardenburg zijn opgegraven. Het verhaal wordt op een laagdrempelige en interactieve manier verteld.

- **Bezoek aan de Sint-Baafskerk:** In de oudste kerk van Zeeland, de Sint Baafskerk in Aardenburg, is een prachtige interactieve VR-presentatie samengesteld: in zes tijdsopnames, van de 10e tot de 17e eeuw, met de virtuele ontwikkeling van deze unieke kerk en haar directe omgeving. De kerk werd rond 960 in opdracht van monniken uit Gent opgetrokken binnen de restanten van het Romeinse castellum en is zeer bijzonder qua architectuur (o.a. de enige in Scheldegothiek in Nederland). De toenmalige kapel diende als uitgangspunt van de huidige kerk. Tijdens grondige restauratiewerkzaamheden na de Tweede Wereldoorlog kwamen sarcofagen met grafschilderingen uit de 14e en 15e eeuw te voorschijn. In de Middeleeuwen kende Aardenburg een grote bloei dankzij de lakenhandel. Het was niet alleen een officiële Hanzestad, maar gedurende korte periodes ook stapelplaats van de Duitse Hanze. Aardenburg en Brugge profiteerden beide van de verbinding met de zee dankzij de Zwingel.

Meer info via: www.cultuurforum.nl; www.zeeuwseankers.nl; www.archeologieonline.nl;
<https://cultuurforumaardenburg.nl/>

Hoe deelnemen?

Meld uw interesse tot deelname zo snel mogelijk via info@vobow.be. Verdere praktische informatie wordt aan alle deelnemers zo verder per email gecommuniceerd.

Er wordt per eigen vervoer naar Aardenburg gereden. Indien u als deelnemer plaatsen vrij hebt, gelieve dat aan ons te melden. Dan wordt er door ons gekeken hoe er aan carpooling gedaan kan worden voor deelnemers die interesse hebben, maar zelf niet over vervoer beschikken. Indien de vraag groot blijkt, kunnen we ook bekijken of we een busje kunnen inleggen. We doen ons best!

Afspraak om **14u00** aan het nieuwe Cultuurforum Sint-Bavostraat 3 = (links van de Sint-Baafskerk). Gratis parkeren op de Markt is meestal mogelijk.

Dus, gelieve te mailen naar info@vobow.be, met info:

Naam(en): ...

Adres: ...

Telefoon: ...

- Is geïnteresseerd in deelname: Ja/Neen
- Rijdt met eigen vervoer: Ja/Neen
- Wil met iemand meerijden: Ja/Neen
- Wil liefst met busje reizen: Ja/Neen
- Bereid eventueel iemand mee te laten rijden (aantal vrije plaatsen): Ja/Neen
- Interesse om reeds op de middag samen in Aardenburg te eten²² Ja/Neen

Kosten: Standaardtarief per deelnemer bedraagt 10€ (bij minimum van 10 deelnemers): individueel bezoek Cultuurforum en geleid bezoek Sint-Baafskerk. Ter plaatse te betalen. Indien er een busje ingelegd wordt, zal de prijs voor hen die daar gebruik van maken, berekend worden en hen uiteraard vooraf gecommuniceerd worden.

---

²² Indien hier verschillenden in geïnteresseerd zijn, dan zoeken we, en reserveren we de nodige plaatsen in een restaurant te Aardenburg.

ACTIVITEITENKALENDER

Najaar 2023

www.vobow.be – de website van de V.O.B.o.W. vzw biedt u de laatst bijgewerkte gegevens aan i.v.m. initiatieven en activiteiten.

RAMS - Regionaal Archeologisch Museum a/d Schelde – Open voor het publiek zo 10-09, zo 08-10 & zo 12-11-2023.

Kom naar de **Open Monumentendag 2023** van zondag 10 september, en kom erachter wat deze objecten ons zeggen over de mensen dat ze gebruikten.

Zoals steeds, elke tweede zondag van de maand is ons Museum RAMS te Waarmaarde open voor het brede publiek (12-17u30), gratis toegang. Op die dag is er ook telkens om 15uur een gratis rondleiding. Wil je graag op een ander moment vraag dit aan via museum@vobow.be (Rijtstraat 4, 8581 Avelgem-Waarmaarde).

AARDENBURG

Zondag 1 oktober 2023, 14u: Excursie naar Museum Cultuurforum

-Bezoek aan het MUSEUM van Aardenburg in zijn NIEUWE BEHUIZING & INRICHTING; Het Archeologisch Museum²³ heropende op 30 mei 2023 als het Cultuurforum Aardenburg.

-Bezoek aan de SINT-BAAFSKERK

Georganiseerd indien minimum 15 personen geïnteresseerd zijn: www.vobow.be

²³ WAK 63 augustus 2009: V.O.B.o.W-bezoek op 04-7-2009: Aardenburg en Middelburg.

B&G
goed gezien!

MAKELAARS IN VERZEKERINGEN

www.bg-verzekeringen.be

KBC Bank & Verzekering NICO DELANNOY
Oekensestraat 9 - 8800 Rumbeke
Tel. 051 27 28 30 - Fax 051 27 28 31
KBC Verzekeringen LIEVEN VEREECKE
Kerkplein 36 - 8800 Rumbeke
Tel. 051 25 12 00 - Fax 051 24 70 09

we hebben het voor u

TUINEN HEDERA
Vinckier Jean-Claude
Meenseheirweg 204
8800 Roeselare
tel./fax: 051 22 37 26
gsm/ 0475 53 10 02

EIGEN ONTWERP
AANLEG VAN TUINEN EN VIJVERS
OPRITTEN EN TERRASSEN
DAKTERRASSEN EN
TUINVERLICHTING
ALLE ONDERHOUD EN
SNOEIWERK

west-vlaanderen
de gedreven provincie

Steunt de WAR
Steunt de WAK

“de WAR werkt en in de WAK lees je”

ROESELARE
IS 'R VOOR JOU

ING

TANGHE, LEHMANN & BARBIER BVBA

Wingene · Zwevezele · Ruiselede

 ING Wingene · Tieltstraat 2 · 051/54.11.40 · wingene@ing.com

 ING Zwevezele · Marktplein 19 · 051/63.81.00 · zwevezele@ing.com

 biensure
verzekeringen

Frederik Demeyere
Akkerstraat 25 A
8830 Hoogdele
04869541 37

info@curaprojecten.be

www.curaprojecten.be

cura

advies- en steunpunt
bij erfgoedprojecten